

UCHWAŁA NR
RADY MIASTA HELU

z dnia 21 listopada 2025 r.

**w sprawie uchwalenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Miejskiej Hel
na lata 2025 – 2028**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 1153), w związku z art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292),

Rada Miasta Helu uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Miejskiej Hel na lata 2025 – 2028, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się burmistrzowi Helu.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY MIEJSKIEJ HEL

NA LATA 2025-2028

Opracowanie: Piotr Najmajer

2024

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	4
1.1. DZIAŁANIA NA RZECZ ŚRODOWISKA KULTUROWEGO W LATACH 2021 – 2024	4
1.2. CHARAKTERYSTYKA GMINY HEL	5
1.3. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	7
1.4. CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	8
2. UWARUNKOWANIA FORMALNO–PRAWNE, INSTYTUCJONALNE I PROGRAMOWE FUNKCJONOWANIA OCHRONY ZABYTKÓW W GMINIE HEL	10
2.1. PRAWNE REGULACJE PROBLEMATYKI OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI	10
2.2. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W SFERZE OCHRONY ZABYTKÓW	15
2.3. PROBLEMATYKA OCHRONY ZABYTKÓW W SYSTEMIE ZADAŃ STRATEGICZNYCH, WYNIKAJĄCYCH Z KONCEPCJI PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU	18
2.3.1. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OCHRONY ZABYTKÓW ZE STRATEGIĄ ROZWOJU WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO	18
2.3.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OCHRONY ZABYTKÓW Z PLANEM ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO	21
2.3.3. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OCHRONY ZABYTKÓW Z PROGRAMEM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO	22
2.4. WEWNĘTRZNE UWARUNKOWANIA PRAWNE I PROGRAMOWE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO MIASTA HELU	24
2.4.1. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE WYNIKAJĄCE ZE STRATEGII ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU MIASTA HELU	24
2.4.2. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE WYNIKAJĄCE Z STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO MIASTA HELU	26
3. DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY HEL	32
3.1. RYS HISTORYCZNY	32
3.2. OKRESY ROZWOJU PRZESTRZENNEGO OBSZARU GMINY	35
3.3. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY HEL	38
3.3.1. WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU	38
3.3.2. WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH OBJĘTYCH GMINNĄ EWIDENCJĄ ZABYTKÓW	40
3.3.3. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE	51
3.3.4. ZABYTKI RUCHOME	54
3.3.5. ZASOBY MUZEALNE	56
3.3.6. KRAJOBRAZ KULTUROWY	57
3.3.7.. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE	58
4. DIAGNOZA STANU ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY HEL	62
4.1. STRUKTURA MORFOGENETYCZNA GMINY	62
4.2. TYPY ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH	66
4.3. OCENA STANU ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	72

5. ANALIZA STRATEGICZNA SWOT	74
6. CELE DZIAŁANIA W ZAKRESIE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA LATA 2025 – 2028 DLA GMINY HEL	76
6.1. PRIORYTETY I CELE STRATEGICZNE	76
6.2. CELE I DZIAŁANIA WRAZ Z TERMINARZEM	76
6.3. MONITORING REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	82
6.4. INSTRUMENTARIUM GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	82
6.4.1. INSTRUMENTY PRAWNE	82
6.4.2. INSTRUMENTY KOORDYNACJI	83
6.4.3. INSTRUMENTY FINANSOWE	83
6.4.4. INSTRUMENTY SPOŁECZNE	83
6.4.5. INSTRUMENTY KONTROLNE	83

1. WSTĘP

1.1. DZIAŁANIA NA RZECZ ŚRODOWISKA KULTUROWEGO W LATACH 2021 - 2024

Na terenie miasta Hel znajduje się kilka obiektów militarnych wpisanych do rejestru zabytków. Są to:

1. Stanowisko nr 4 baterii im. Heliodora Laskowskiego (na cyplu helskim)
2. Obiekty niemieckiej baterii „Schleswig-Holstein” (w pobliżu drogi wojewódzkiej nr 216, w odległości 1,5-2,0 km od dworca PKP patrząc w kierunku Juraty):
 - Stanowisko „Anton”, w którym od 2015 r. prowadzone jest Muzeum Helu
 - Stanowisko „Bruno” i wieża kierowania ogniem, w których od 1 maja 2006 r. prowadzone jest Muzeum Obrony Wybrzeża
 - Stanowisko Cezar wykorzystywane jako magazyn, w części którego funkcjonuje strzelnica bojowa prowadzona przez podmiot zewnętrzny
 - Dwa Magazyny amunicyjne wraz z przyległym wygrodzonym terenem, w których prowadzone jest Muzeum Kolei Helskich

Miasto Hel przekazało te obiekty nieodpłatnie w użyczenie Stowarzyszeniu „Przyjaciele Helu”, celem prowadzenia działalności muzealnej.

Stanowisko „Bruno” oraz wieża kierowania ogniem zostały wyremontowane z pieniędzy pochodzących z budżetu Miasta oraz funduszy przedakcesyjnych Unii Europejskiej. Pozostałe obiekty zostały wyremontowane i zaadoptowane do celów muzealnych ze środków własnych stowarzyszenia – bez dotacji budżetowej. Każdego roku obiekty Helskiego Kompleksu Muzealnego odwiedza około 100 tys. osób.

Prowadzone przez stowarzyszenie obiekty znajdują się w żelbetonowych schronach wybudowanych ponad 80 lat temu. Są ogrodzone, zabezpieczone sygnalizacją alarmową i systemem monitoringu. Doprowadzona jest do nich energia elektryczna. Z uwagi na status zabytku we wnętrzach obiektów nie dokonuje się żadnych trwałych zmian. Wszystkie wystawy aranżowane są bez ingerencji w ich strukturę. Realizowane są jedynie prace konserwacyjne (odrdzewianie i malowanie elementów metalowych oraz malowanie pomieszczeń).

W ciągu minionych czterech lat, wymalowano ponownie wszystkie pomieszczenia stanowiska „Anton” (Muzeum Helu) oraz większą część pomieszczeń wieży kierowania ogniem i Muzeum Obrony Wybrzeża. Wokół Muzeum Helu wykonano nowe ogrodzenie a płoty wokół innych

obiektów, niszczone przez ludzi i zwierzęta leśne, są systematycznie konserwowane i naprawiane.

Wszystkie stanowiska, a zwłaszcza Muzeum Helu, z uwagi na swoją konstrukcję są narażone na zmiany temperatur i wszechobecną wilgoć. Są one osuszane i wentylowane za pomocą urządzeń elektrycznych.

Z uwagi na koszty nie ma możliwości całorocznego ogrzewania wszystkich pomieszczeń muzealnych. Powierzchnia każdego z trzech stanowisk baterii „Schleswig-Holstein” to 2400 m². Ogrzewane i osuszane są przede wszystkim pomieszczenia biurowe, oraz magazyny zbiorów, a koszt zużytej energii liczony jest w dziesiątkach tysięcy zł. Przez prawie dwadzieścia lat działalności Muzeum, na skutek panujących warunków atmosferycznych, trwałemu uszkodzeniu uległy ramy i okiennice stanowiska „Bruno” i wieży kierowania ogniem. Planowana jest ich wymiana w 2025 r., której koszt to około 40 tysięcy zł.

Wszystkie obiekty muzealne prowadzone przez Stowarzyszenie „Przyjaciele Helu” otwarte są w okresie od maja do września. Helski Kompleks Muzealny utrzymuje się bez dotacji budżetowej, a jego przychody związane są ściśle z ilością osób zwiedzających. W tzw. martwym sezonie Muzeum Obrony Wybrzeża i bateria im. H. Laskowskiego udostępniane są do zwiedzania dla grup zorganizowanych (po wcześniejszym uzgodnieniu telefonicznym). Przychód ze sprzedaży biletów w tym okresie jest znacznie poniżej kosztów związanych z udostępnieniem obiektów. Okres jesienno-zimowy przeznaczony jest przede wszystkim na konserwację zbiorów i remonty obiektów.

Zakończyły się prace przy dokumentacji projektowej remontu zabytkowego kościoła pw. Bożego Ciała w Helu, przy ulicy Stefana Żeromskiego 1. Remont ten jest dotowany przez Miasto Hel oraz dofinansowany ze środków Rządowego Programu Odbudowy Zabytków „Polski Ład”.

1.2. CHARAKTERYSTYKA GMINY HEL

Miasto Hel leży w północnej części województwa pomorskiego, na terenie powiatu puckiego. Obejmuje powierzchnię 21,72 km²; zamieszkaną przez ok. 2 800 osób. Jest gminą miejską. Od północnego-zachodu sąsiaduje z gminą miejską Jastarnia.

Obszar gminy to północna część Pobrzeży Południowobałtyckich – makroregion Pobrzeże Gdańskie – mezoregion Mierzeja Helska. Najdalej wysunięta w morze południowa część Mierzei Helskiej (cypel), otoczona wodami morza Bałtyckiego i Zatoki Puckiej znajduje się w

granicach gminy. Same granice przebiegają w większości wzdłuż brzegów morza i zatoki. Wyjątek to odcinek o długości ok. 1,0 km – granica lądowa z Jastarnią, przebiegająca w poprzek półwyspu. Na obszarze miasta Hel półwysep osiąga swoją największą szerokość dochodzącą do 3,0 km.

Mierzeja Helska rozwinęła się na podwodnej, płytkiej platformie, zbudowanej z osadów morza litytowego. Na podłożu utworów wieku kredowego zalegają bezpośrednio osady plejstoceńskie, przykryte utworami holocenu. Są to utwory akumulacji morskiej, reprezentowane głównie przez piaski drobnoziarniste i średnioziarniste. W warstwie powierzchniowej lokalnie występują torfy o miąższości od kilku do kilkudziesięciu centymetrów. W obszarze zabudowanym występują często nasypy różnego pochodzenia. Najczęściej jest to gruz budowlany lub przemieszane piaski oraz odpadki pochodzące z różnych okresów historycznych. Nasypy te lokalnie mogą osiągać miąższość do 5 m. Powierzchnia półwyspu nadbudowana jest formami eolicznymi. Od strony otwartego morza występuje pas plaży ograniczony równoległym do linii brzegowej wałem wydмовym. Brzeg półwyspu Helskiego szczególnie od strony otwartego morza jest abradowany (ostatnio został w ten sposób "ścięty" fragment cypla półwyspu). Wzdłuż plaży ciągną się klify wydмowe "wycięte" w starszych formach wydмowych. Szerokość plaż jest zmienna i waha się od ok. 10 - 15 m do 100 - 120 m. Zmiany przebiegu linii brzegowej i szerokości plaż zależą od oddziaływania fal morskich i prądów w strefie brzegowej oraz związanego z tymi zjawiskami ruchu rumowiska. Od strony Zatoki Puckiej plaże są wąskie (od kilku do kilkunastu metrów). Wzdłuż całego półwyspu Helskiego występują wydмy o różnych kształtach, wielkości i wysokości. Na obszarze miasta Hel plażom od strony otwartego morza towarzyszą rozległe pola wydмowe z wałami o orientacji równoległej do brzegu, pagórami i fragmentami wydм parabolicznych. Poszczególne formy wydмowe osiągają wysokości powyżej 20 m n.p.m. Pomiędzy poszczególnymi wydмami występują obniżenia poziomu terenu rzędu 5 - 8 m. Wysokie wydмy (ok. 10 m) towarzyszą też brzegom nadzatokowym na zachód od terenów zainwestowanych miasta Hel. Wnętrze półwyspu w obszarze miasta Hel zajmują wały wydмowe o południkowym przebiegu i niewielkich wysokościach do 5 - 7 m n.p.m. Teren zainwestowania miejskiego jest w zasadzie płaski, mało zróżnicowany. Wysokości na tym obszarze osiągają maksimum 5 m n.p.m. Na podstawie dostępnych badań, analiz i opracowań można stwierdzić, że w zasadzie na całym obszarze miasta Hel w jego granicach administracyjnych występują dobre warunki dla posadowienia budynków. Gmina posiada bardzo wybitne walory turystyczne, związane z długą linią brzegową i pięknymi plażami położonymi nad Zatoką Gdańską.

Głównym potencjałem rozwojowym gminy jest turystyka, stąd istotnym warunkiem jego wykorzystania jest dbałość o właściwe kształtowanie krajobrazu. Jego istotnym składnikiem

jest komponent kulturowy, związany z zagospodarowaniem przestrzennym. Zachowanie najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego oraz ukierunkowanie rozwoju przestrzennego gminy zgodne z zasadą dobrej kontynuacji będzie jednym z wyznaczników atrakcyjności turystycznej gminy. Sprawa ta ma tym większe znaczenie, że coraz ważniejszą formą wypoczynku staje się turystyka kulturowa. Zachowanie dziedzictwa kulturowego staje się zatem doskonałym sposobem inwestycji w przyszłość.

Brak większych założeń architektonicznych na terenie gminy nie oznacza, że nie ma tu interesujących obiektów zabytkowych. Fakt umieszczenia w Gminnej Ewidencji Zabytków prawie 200 obiektów (w gminie, która ma niewiele ponad cztery tysiące mieszkańców) wskazuje na duże nasycenie zabytkami. Stan zachowania wielu z nich stwarza niebezpieczeństwo ich bezpowrotnej utraty. Utrata oryginalnej substancji zabytkowej przyniosłaby niepowetowane szkody dla jakości krajobrazu kulturowego gminy, ponieważ nawet wierna odbudowa obiektów zabytkowych nie jest w stanie przywrócić ich pełnej wartości, opierającej się w znacznej mierze na autentyczności.

Zasada dobrej kontynuacji w rozwoju przestrzennym gminy powinna wyrażać się w organicznym rozwoju struktury urbanistycznej miasta, niezakłócaniu charakteru jego zabudowy, wpisywaniu się nowych obiektów zarówno w ukształtowaną historycznie tkankę przestrzenną, jak też w dopasowaniu ich formy architektonicznej do specyficznych form wykształconych na terenie Mierzei Helskiej.

Gmina powinna wykorzystać wszelkie dostępne środki do zwiększania swojej atrakcyjności turystycznej. Stworzyć warunki umożliwiające właściwe kształtowanie ładu przestrzennego, jako jednego z najważniejszych czynników wpływających na jakość oferowanej oferty turystycznej.

1.3 . PODSTAWA PRAWNA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

I. Rozstrzygnięcia ustawowe:

a) Art. 5, art. 6 ust. 1, art. 86 Konstytucji RP, które głoszą m.in.:

Rzeczpospolita Polska (...)strzeże dziedzictwa narodowego (...);

Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju;

Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa..

a) Art. 7, ust. 1, pkt. 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (t.j. – Dz. U. 2024 poz. 1465), który mówi, że:

Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,

b) Art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. - Dz. U. 2024 poz. 1292).

W artykule tym znajdujemy:

Ust. 1: Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Ust. 3: Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Ust. 4: Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Ust. 5: Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

1.4. CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny program opieki nad zabytkami” służy poprawie stanu zachowania środowiska kulturowego. Ustala się w nim rozwiązania organizacyjne i finansowe, jak również edukacyjne i wychowawcze, które mają doprowadzić do osiągnięcia tego celu.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840) precyzuje cele sporządzania programów opieki nad zabytkami w art. 87:

Ust. 2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

- 1) *(uchylony);*
- 2) *uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;*
- 3) *zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;*

- 4) *wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;*
- 5) *podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;*
- 6) *określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;*
- 7) *podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.*

2. UWARUNKOWANIA FORMALNO-PRAWNE, INSTYTUCJONALNE I PROGRAMOWE FUNKCJONOWANIA OCHRONY ZABYTKÓW W MIEŚCIE HEL

2.1. PRAWNE REGULACJE PROBLEMATYKI OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 nr 78 poz. 483; zm. Dz.U. 2009 nr 114, poz. 946, 21.10.2009),
- ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292),
- ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (t.j.– Dz.U. z 2024 r. poz. 1465)
- ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 roku – prawo ochrony środowiska (t.j. – Dz. U. z 2024 r. poz. 54),
- ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody (t.j. – Dz.U. 2024 poz. 1478),
- ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o gospodarce nieruchomościami (t.j. – Dz.U. 2024 poz. 1145),
- ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. – Dz.U. 2024 poz. 1130),
- ustawa z dnia 7 lipca 1994 roku – prawo budowlane (t.j. – Dz.U. 2025 poz. 418),
- ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. - Dz.U. 2024 poz. 87),
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t.j. – Dz.U. 2024 poz. 1491).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach określone zostały w ustawach:

- Ustawa z dnia 21 listopada 1996 roku o muzeach (t.j. – Dz.U. 2022 poz. 385),
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. – Dz.U. 2022 r. poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. – Dz.U. z 2020 r. poz. 164).

- Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. 2004 Nr 30, poz. 259)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (tj. Dz. U. 2021 poz. 56)
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. 2004 nr 71 poz. 650)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tj. Dz.U. 2021 poz. 81)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. 2015 poz. 1275)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz. U. 2015 poz. 979)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 2019 poz. 1470)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. 2011 nr 89, poz. 510)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 29 września 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. 2022 poz. 2053)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. 2014 poz. 110)

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 5 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004 nr 212, poz. 2153)
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. 2004 nr 75, poz. 706)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. 2019 poz. 1811)
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz. U. 2006 nr 24 poz. 181).

W myśl art. 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem jest:

nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z art. 4 niniejszej ustawy:

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Natomiast w art. 6 stwierdza się, że:

1. ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,

- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2) zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,

3) zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami
- relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formy ochrony zabytków określa art. 7:

- wpis do rejestru zabytków,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji

o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa

Na mocy art. 16 oraz 17

Rada gminy może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, na którego terenie (lub jego części) mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia.

Zgodnie z art. 18

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania, strategii rozwoju, planów zagospodarowania przestrzennego, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego oraz decyzji o ustaleniu lokalizacji, warunkach zabudowy oraz o zezwoleniu na realizację inwestycji.

W art. 19

Określa się sposoby uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji opracowań wskazanych w art. 18.

Art. 20

Głosi, że projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Natomiast w Art. 21

Stwierdza się, że ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22

Określa sposoby prowadzenia krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.

W art. 89

Stwierdza się, że organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Polska przyjęła Konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzoną w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (Dz. U. 2011 nr 172 poz. 1018), na mocy której państwa-strony konwencji zobowiązały się do:

Art. 11

Zdefiniowania różnych elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienia jego ochrony

Art. 12

Identyfikacji i inwentaryzacji elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego w postaci rejestrów

Art. 13

Ochrony, rozwoju i promocji elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Art. 14 i 15

Kształcenia, uświadamiania oraz włączania społeczeństwa w ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Art. 16 i 17

Obliguje państwa-strony konwencji do sporządzenia Listy reprezentatywnej niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości oraz Listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony

Art. 18

Ustala sposoby realizacji programów, projektów i działań mających na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Art. 19 – 24

Precyzują reguły międzynarodowej współpracy i pomocy mającej na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Art. 25 – 28

Omawiają sposób działania Funduszu Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego

2.2. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W SFERZE OCHRONY ZABYTKÓW

Ważnym elementem planowania strategicznego jest określanie zadań i konstruowanie priorytetów do realizacji celów krótko- i długofalowych. Zadaniem głównym polityki Państwa w dziedzinie ochrony zabytków jest tworzenie mechanizmów, które dostosowałyby tę sferę do warunków gospodarki rynkowej. Działania dotyczą sfery legislacyjnej, zmian organizacyjnych obejmujących konieczne rozszerzenie zakresu działań instytucji odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego w Polsce oraz zmian w strategii i organizacji ochrony dóbr kultury.

Aktualną politykę państwa w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego wyznacza „**Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026**”, przyjęty Uchwałą Nr 125/2014 Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2014 r. Określa on cele i kierunki działań oraz zadania, jakie powinny być podjęte w szczególności przez organy i jednostki administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Cel główny programu „Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce” został dookreślony w trzech celach szczegółowych:

- 1. Weryfikacji wybranego zasobu zabytków i wzmocnieniu narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości;**
- 2. Wzmocnieniu potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków;**
- 3. Roli zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).**

Kierunki działań i cele szczegółowe:

Kierunek działań 1.1: Podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju

- 1.1.1 Ochrona zasobu wielkoobszarowych i wieloelementowych zespołów architektury obronnej;
- 1.1.2 Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki kolejowej i zaplecza kolejowego;
- 1.1.3 Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki związanych z przemysłem wydobywczym/górnictwem/kopalnianym, węgla kamiennego i innych paliw kopalnych;
- 1.1.4 Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków w zakresie zabytkowej architektury osad służbowych związanych z gospodarką leśną Lasów Państwowych.

Kierunek działań 1.2: Ochrona zabytków i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości

- 1.2.1 Model i system wartościowania zabytków
- 1.2.2 Plany zarządzania dla pomników historii
- 1.2.3 Wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych
- 1.2.4 System bezpieczeństwa zabytków
- 1.2.5 Projektowanie konserwatorskie

Kierunek działań 1.3: Realizacja międzynarodowych zobowiązań

- 1.3.1 Implementacja konwencji UNESCO z 1972 do ustawy o ochronie zabytków;
- 1.3.2 Wdrożenie Konwencji UNESCO z 2001;
- 1.3.3 Współpraca międzynarodowa z UNESCO-ICOMOS-ICCROM-UE;
- 1.3.4 Wsparcie procesu tworzenia planów zarządzania dla miejsc światowego dziedzictwa w Polsce.

Kierunek działań 2.1: Cyfryzacja procesów administracyjnych

- 2.1.1 Cyfryzacja procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- 2.1.2 Opracowanie i realizacja programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Kierunek działań 2.2: Wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków

- 2.2.1 Wdrożenie i rozwój programu AZP+;
- 2.2.2 Digitalizacja i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- 2.2.3 Rozwój zasobu dokumentacyjnego 3D;
- 2.2.4 Rozwój portalu zabytek.pl

Kierunek działań 2.3: Reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami

- 2.3.1 Premia zabytkowa
- 2.3.2 Wprowadzenie alternatywnego sposobu finansowania opieki nad zabytkami - crowdfunding

Kierunek działań 3.1: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych

- 3.1.1 Strategia przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych dla zachowania zabytków;
- 3.1.2 Wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- 3.1.3 Twój dom – dialog z tradycją
- 3.1.4 Upowszechnianie tradycyjnych, neutralnych dla środowiska, metod i technik rzemieślniczych – „Szkoła rzemiosł CAD”;
- 3.1.5 Wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- 3.1.6 Proces prowadzenia inwestycji w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

Kierunek działań 3.2: Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

- 3.2.1 Włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- 3.2.2 Badania społeczne i statystyczne dotyczące dziedzictwa kulturowego;
- 3.2.3 Pomiar wpływu kultury i dziedzictwa na rozwój społeczny;
- 3.2.4 Kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dziedzictwa kulturowego;
- 3.2.5 Wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom;
- 3.2.6 Edukacja o dziedzictwie kulturowym, z uwzględnieniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami;
- 3.2.7 Utworzenie i rozwój działalności Forum Posiadaczy Zabytków przy Generalnym Konserwatorze Zabytków.

2.3. PROBLEMATYKA OCHRONY ZABYTKÓW W SYSTEMIE ZADAŃ STRATEGICZNYCH, WYNIKAJĄCYCH Z KONCEPCJI PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA WOJEWÓDZTWA I KRAJU

2.3.1. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OCHRONY ZABYTKÓW ZE STRATEGIĄ ROZWOJU WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO¹

W zaktualizowanej Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego wśród wyzwań strategicznych znalazły się m.in.:

- Kapitał społeczny i tożsamość regionalna. Stymulowanie aktywności społecznej i budowa regionalnej wspólnoty obywatelskiej czerpiącej m.in. z wielokulturowego dziedzictwa, tradycji morskich i solidarnościowych, a także wzrost kompetencji mieszkańców, które warunkują zdolność do funkcjonowania w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości.
- Zarządzanie przestrzenią. Lepsze zarządzanie przestrzenią dla zmniejszenia presji na środowisko, poprawy bezpieczeństwa powodziowego, a także optymalnego wykorzystania potencjałów terytorialnych (przyrodniczego, krajobrazowego, kulturowego i gospodarczego) dla zapewnienia wysokiej jakości życia.

Jednym z trzech celów strategicznych określonych w dokumencie jest **Nowoczesna Gospodarka**, której elementem składowym jest Unikatowa oferta turystyczna i kulturalna – Cel operacyjny 1.3. W ramach tego celu ustalono następujące wyzwania strategiczne:

¹ Załącznik nr 1 do Uchwały nr 458/XXII/12 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 24 września 2012 roku w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020

- Obszary o nie w pełni uruchomionych potencjałach
- Powiązania gospodarcze
- Zatrudnienie i stan zdrowia mieszkańców
- Zarządzanie przestrzenią

Jako wybór strategiczny określono:

„Sieciowe, kompleksowe, rozpoznawalne co najmniej na poziomie krajowym, oparte o walory naturalne oraz zasoby dziedzictwa kulturowego, jak również wykorzystujące potencjał oferty kulturalnej regionu, produkty i pakiety turystyczne; uniezależnienie oferty turystycznej od pory roku, jej różnicowanie w oparciu o potencjał przemysłu czasu wolnego, a także silniejsza specjalizacja regionu w zakresie turystyki prozdrowotnej i biznesowej.”

Wśród oczekiwanych efektów wymieniono:

- Całoroczna, kompleksowa i atrakcyjna oferta turystyczna i kulturalna regionu obejmująca także efektywne wykorzystanie obiektów sportowych o randze krajowej;
- Unikatowe walory naturalne, kulturalne i dziedzictwa kulturowego, w tym kulinarne, wykorzystywane w sposób racjonalny, efektywny i zrównoważony;
- Wzmocniony wizerunek regionu oraz większa rozpoznawalność i spójność kluczowych regionalnych marek turystycznych i kulturalnych;
- Silna współpraca pomiędzy podmiotami branży turystycznej i kulturalnej, ukierunkowanie interwencji.

Jako jeden z kierunków działania ustalono rozwój sieciowych i kompleksowych produktów turystycznych, a jako obszar strategicznej interwencji związany z tym działaniem – obszary o wysokim potencjale turystyczno-rekreacyjnym środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Jako zobowiązania samorządu województwa pomorskiego określono:

Rozwój regionalnych sieciowych produktów turystycznych obejmujących m.in. małe porty morskie, mariny, szlaki rowerowe i kajakowe oraz śródlądowe drogi wodne, a także unikatowe dziedzictwo regionalne i ofertę kulturalną.

Rola samorządu województwa pomorskiego

- Koordynator i lider;
- Inwestor;
- Inspirator.

Partnerzy kluczowi dla realizacji celu

- Jednostki samorządu terytorialnego;
- Organizacje turystyczne;
- Instytucje kultury;
- Narodowy Instytut Dziedzictwa;

- Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów;
- Wojewódzki Konserwator Zabytków;
- Organizacje pozarządowe;
- Izby gospodarcze i organizacje przedsiębiorców, przedsiębiorcy, w tym operatorzy turystyczni.

Jako warunki sukcesu wymieniono m.in.:

- Rozwój współpracy między sektorem publicznym, branżą turystyczną i podmiotami działającymi w obszarze kultury w zakresie tworzenia wspólnych, sieciowych, ponadlokalnych produktów turystycznych oraz oferty kulturalnej.

Oczekiwania wobec władz centralnych w związku z realizacją Celu:

- Objęcie Żuław statusem krajowego produktu turystycznego;
- Aktywizacja transportowa drogi wodnej Dolnej Wisły oraz usunięcie wszystkich barier prawnych dla zapewnienia swobodnej międzynarodowej żeglugi po Zalewie Wiślanym;
- Udział budżetu państwa w utrzymaniu najważniejszych instytucji kultury i ratowaniu najcenniejszych zabytków regionu;
- Przyjęcie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami” ustalającego mechanizmy organizacyjne i finansowe determinujące rzeczywistą ochronę dziedzictwa kulturowego.

Obszary współpracy ponadregionalnej i międzynarodowej:

- Wizerunek i marka turystyczna Regionu Morza Bałtyckiego;
- Sieciowe ponadregionalne produkty turystyczne wykorzystujące m.in.:
 - międzynarodowe drogi wodne: E-60 (morska), E-70 i E-40, z uwzględnieniem Żuław i Zalewu Wiślanego;
 - szlaki kulturowe: XX w., Cystersów, zamków gotyckich, architektury i dziedzictwa hydrotechnicznego Żuław, Kraina w kratę, latarni morskich, budowli hydrotechnicznych;
 - Europejską Sieć Regionalnego Dziedzictwa Kulinarnego;
 - międzynarodowe i międzyregionalne trasy rowerowe.

Dla celu operacyjnego 2.2. (Wysoki poziom kapitału społecznego), jako jedno z wyzwań strategicznych określono:

4. Kapitał społeczny i tożsamość regionalna

Wybór strategiczny dla tego celu:

Organizacje pozarządowe (stymulujące aktywność społeczną); tożsamość regionalna i lokalna (czerpiące z bogatego i różnorodnego dziedzictwa kulturowego regionu); aktywizacja i integracja społeczna; uczestnictwo w kulturze i innych formach aktywności społecznej (m.in.

sporcie), a także przestrzenie publiczne (jako miejsca sprzyjające wzmacnianiu kontaktów społecznych).

Wśród oczekiwanych efektów znalazły się m.in.:

- Silniejsze poczucie więzi mieszkańców z regionem oraz dbałość o zachowanie różnorodności kulturowej województwa;
- Znaczące uczestnictwo mieszkańców (w tym dzieci, młodzieży, a także osób starszych i niepełnosprawnych) w lokalnych wydarzeniach kulturalnych, sportowych i rekreacyjnych;
- Rozwinięta kultura czytelnicza;
- Wysokiej jakości przestrzeń publiczna;
- Zachowane dziedzictwo i krajobraz kulturowo-przyrodniczy.

2.3.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z PLANEM ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO²

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego jako element regionalnego planowania strategicznego ma na celu równoważenie różnych sfer rozwoju województwa w przestrzeni a jednocześnie służy konkretyzacji przestrzennej celów sformułowanych w strategii rozwoju województwa pomorskiego i określa uwarunkowania przestrzenne do formułowanych programów rozwoju.

KIERUNEK 2.3. WZMACNIANIE CAŁOROCZNEJ I ATRAKCYJNEJ OFERTY TURYSTYCZNEJ W OPARCIU O ZASOBY I WALORY PRZYRODNICZO-KULTUROWE, KRAJOBRAZOWE I FUNKCJE METROPOLITALNE

DZIAŁANIA I PRZEDSIĘWZIĘCIA POLITYKI PRZESTRZENNEJ, SŁUŻĄCE REALIZACJI KIERUNKU 2.3.

4. Budowa, rozbudowa i modernizacja sieci portów jachtowych, przystani żeglarskich i miejsc cumowania, mogących współtworzyć spójną ofertę turystyczną, dającą turystom wodnemu możliwość przybicia do kei lub dłuższego przystanku w interwale kilkugodzinnym, przy kluczowym założeniu bezpieczeństwa żeglugi, w szczególności przez rozwijanie zagospodarowania turystycznego:

Podmioty odpowiedzialne za realizację: JST, NGO, podmioty gospodarcze

² Załącznik nr 1 do uchwały Nr 318/XXX/16 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 grudnia 2016 r.

5. Wykorzystanie turystyczne zasobów i walorów kulturowych regionu przez rozwój infrastruktury turystycznej w miejscowościach położonych na szlakach kulturowych

Podmioty odpowiedzialne za realizację: JST, NGO, podmioty gospodarcze.

2.3.3. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OCHRONY ZABYTKÓW Z PROGRAMEM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

„Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2021-2024”³ jest dokumentem kontynuującym politykę zapoczątkowaną programem na lata 2007-2010 i kontynuowaną programem na lata 2011-2014 oraz 2016-2019. Program opieki określa cel, priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami w województwie pomorskim.

1. Celem strategicznym „Programu...” jest: „Wzmocnienie poziomu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym województwa pomorskiego, służące zachowaniu zabytków, budowaniu tożsamości regionalnej”, a realizowany jest przez priorytety, podzielone na kierunki i działania.

Cel ten ma być realizowany w ramach dwóch priorytetów:

- 1. Zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu.**
- 2. Upowszechnianie i popularyzacja dziedzictwa kulturowego regionu.**

Kierunki działań w ramach Priorytetu 1: Optymalizacja dziedzictwa kulturowego służąca budowaniu tożsamości regionalnej.:

1. Ochrona dziedzictwa kulturowego służąca budowaniu tożsamości regionalnej
2. Opieka nad zabytkami

Kierunki działań w ramach Priorytetu 2: Upowszechnianie i popularyzacja dziedzictwa kulturowego regionu:

1. Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym
2. Wspieranie działań na rzecz zachowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego

³ Załącznik do Uchwały Nr 455/XXXVIII/21 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 listopada 2021 r.

Działania wskazane przez „Program ...” obejmują m.in.:

- zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu, poprzez działania w zakresie konserwacji, renowacji i innych działań służących poprawie stanu zachowania:
 - obiektów charakterystycznych dla regionu (elementów dziedzictwa morskiego i rzecznoego),
 - a także obiektów architektury drewnianej i szkieletowej oraz modernistycznej;
 - obiektów sakralnych (kościół, klasztor, kaplice, domy modlitwy, kapliczki przydrożne, cmentarze, kalwarie itp.),
 - parków, ogrodów, zieleni komponowanej, kompozycji małej architektury,
- rewitalizacja zabytkowych zespołów ruralistycznych i urbanistycznych,
- zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.),
- badanie, dokumentacja i promocja dziedzictwa kulturowego, poprzez wykonanie specjalistycznych opracowań badawczo-dokumentacyjnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych obejmujących :inwentaryzacje architektoniczno-konserwatorskie, ekspertyzy techniczne i konserwatorskie, badania konserwatorskie, architektoniczne i archeologiczne, programy prac konserwatorskich i restauratorskich, współpraca z instytucjami kultury oraz jednostkami naukowymi w zakresie rozpoznania regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz wymiany informacji o jego zasobach,
- rozbudowa warstwy dziedzictwa kulturowego w ramach Systemu Informacji Przestrzennej,
- opieka nad zabytkami stanowiącymi mienie i własność samorządu województwa pomorskiego,
- wspieranie działań edukacyjnych i promocyjnych oraz popularyzujących wiedzę o dziedzictwie kulturowym województwa pomorskiego poprzez organizowanie konferencji, warsztatów, konkursów oraz publikacje książkowe i foldery.

2. Finansowanie Programu Opieki

Finansowanie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami realizowane jest z różnych źródeł. Podstawowe to:

a) **budżet samorządu województwa** – m.in. dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, dotacje inwestycyjne dla instytucji prowadzonych lub współprowadzonych przez samorząd województwa pomorskiego (obiekty wpisane do rejestru zabytków i ewidencji zabytków) oraz

granty samorządu województwa dla podmiotów nie zaliczanych do sektora finansów publicznych, nagrody;

b) **budżet państwa** – m.in. dotacje w ramach programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na remont i konserwacje obiektów wpisanych do rejestru zabytków, Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;

c) **budżety jednostek samorządu terytorialnego** – m.in. dotacje na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;

d) **fundusze Unii Europejskiej** związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe

e) **budżet Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej**;

f) **inne źródła krajowe i zagraniczne.**

Pozostałe źródła finansowania pochodzić mogą od osób fizycznych (np. składki i zbiórki publiczne na określony cel dla danej wspólnoty społecznej), **osoby prawne, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe.**

2.4. WEWNĘTRZNE UWARUNKOWANIA PRAWNE I PROGRAMOWE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY HEL

Podane w niniejszym podrozdziale priorytety, cele i zadania wynikają z postanowień obowiązującego prawa lokalnego uchwalonego przez Radę Miasta Helu.

2.4.1. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE WYNIKAJĄCE ZE „STRATEGII ZRÓWNOWAŻO-NEGO ROZWOJU MIASTA HELU” (2002 R.)⁴

W wizji ekorozwoju Miasta Helu zostały poruszone także kwestie związane z ochroną środowiska kulturowego oraz turystycznym wykorzystaniem jego walorów.

⁴ Uchwała nr XLIV/313/2002 Rady Miasta Helu z dnia 28 sierpnia 2002 r. w sprawie uchwalenia Strategii Zrównoważonego Rozwoju Miasta.

W zakresie ładu gospodarczego (B) w punkcie 1. Rejon turystyczny Hel określono m.in. podpunkty:

- wysoka atrakcyjność miasta
 - miasto turystyczne
 - odpowiednio rozbudowana i wyposażona marina
 - rozwinięta infrastruktura turystyczna (handel, transport i komunikacja, placówki gastronomiczne i rozrywkowe czynne całą noc, kolejka wąskotorowa)
 - zróżnicowany standard bazy hotelowej (w tym - kompleks hotelowy o wyższym standardzie)
 - szlak fortyfikacyjno-obronny jako atrakcja turystyczna

w punkcie 2. Lepsze wykorzystanie walorów gminy – podpunkt:

- komercyjne wykorzystanie zabytków, w tym militarnych

w punkcie 3. Rozwinięty port – podpunkt:

- port jako atrakcja turystyczna, prezentacja lokalnych tradycji

W zakresie ładu przestrzennego (D) w punkcie 1. Miasto otwarte ku morzu m.in. podpunkt:

- atrakcyjnie urządzone front wodny miasta

w punkcie 2. Określony standard zabudowy – podpunkty:

- osiedle bloków wkomponowane w pejzaż miasta
- uporządkowana kwestia garaży
- wprowadzony jednolity standard zabudowy

w punkcie 4. Ochronione dziedzictwo kulturowe miasta – podpunkty:

- eksponowanie i faktyczna ochrona walorów kulturowych
- utworzony szlak fortyfikacyjno-obronny
- udostępniony cypel z utworzonym tam muzeum militarnym
- odtworzone obiekty historyczne (np. Dom Zdrojowy)

w punkcie 5. Wykorzystany walor turystyczny i mieszkaniowy miasta – podpunkt:

- wykorzystane elementy powojenne jako atrakcje turystyczne (np. szlak kolejki wąskotorowej)

Cel główny strategii w zakresie ładu przestrzennego został określony:

Hel miastem ładu przestrzennego w duchu tradycji historycznej i walorów przyrodniczych.

Spośród celów szczegółowych „Strategii ...” największe implikacje w zakresie realizacji ochrony środowiska kulturowego mają:

Cel D2 – Estetyzacja urbanistyczna i architektoniczna i wynikające z niego działania:

Działanie 1. – Uwzględnienie specyfiki lokalnego krajobrazu kulturowego w dokumentach planistycznych dla miasta

Działanie 2. – Inspirowanie serii konkursów/projektów studialnych obrazujących możliwie najlepsze drogi polepszenia krajobrazu miasta

Działanie 4. – Opracowanie programów rewitalizacji poszczególnych części miasta

Cel D3 – Zdyskontowanie dostępu do morza i infrastruktury morskiej i działanie:

Działanie 4. – Rozwój frontu wodnego miasta

Istotne jest przy tym, aby sformułowane cele i działania związane z ochroną środowiska kulturowego były realizowane sukcesywnie (również po upływie terminów wyznaczonych w „Strategii ...”).

2.4.2. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE WYNIKAJĄCE ZE STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO⁵

Najistotniejsze z punktu widzenia ochrony środowiska kulturowego są dwa rozdziały z części II „Studium...”:

Zagospodarowanie przestrzenne i ochrona środowiska kulturowego

oraz

Zasady polityki przestrzennej

W rozdziale 3. Zagospodarowanie przestrzenne i ochrona środowiska Kulturowego stwierdzono m.in.:

⁵ Uchwała nr VII/49/2003 Rady Miasta Helu z dnia 25 kwietnia 2003 r.

„Obszar miasta Helu o powierzchni 2127 ha dzieli się na dwa różne pod względem zagospodarowania przestrzennego części. Są to:

1. Obszar skoncentrowanej zabudowy miejskiej położony w enklawie leśnej nad Zatoką Pucką obejmujący ok. 140 ha t.j. 6,5 % obszaru miasta w granicach administracyjnych. Ze względu na ochronę środowiska, a szczególnie terenów zalesionych wyznacza się w niniejszym studium granicę terenów zainwestowania miejskiego obejmującą w/w obszar skoncentrowanej zabudowy. W przebiegu przez tereny specjalne granica ta ma charakter symboliczny, informujący o infrastrukturalnych związkach terenów specjalnych z miastem.
2. Pozostały obszar miasta jest w większości porośnięty lasami i w dużej części użytkowany dla celów obronności kraju.

W obszarze skoncentrowanej zabudowy wyróżnia się:

- obszar centrum miasta
- tereny zabudowy mieszkaniowo-usługowej,
- tereny nauki, turystyki i wypoczynku,
- tereny portowe;
- tereny specjalne

Do terenów specjalnych nie zaliczono terenów wojskowych ośrodków wczasowych i terenu szpitala wojskowego. W ramach terenów zabudowy mieszkaniowo-usługowej, terenów nauki, turystyki i wypoczynku oraz terenów specjalnych wyodrębnia się tereny z dużym udziałem zieleni wysokiej położone na styku z terenami lasów otaczających zabudowę miejską. Centrum Helu obejmuje teren wzdłuż ulicy Wiejskiej. Ulica ta stanowi historyczną oś kompozycyjną zabudowy miasta.

W centrum miasta Helu preferuje się koncentrację obiektów usługowych w tym przede wszystkim usług handlu i gastronomii oraz obiektów administracji i różnego rodzaju instytucji oraz zakłada się realizację zabudowy mieszkaniowej z usługami i pokojami dla wczasowiczów. Nie wyklucza się zabudowy pensjonatowej i hoteli.

Ciąg ulicy Wiejskiej wpisany jest do rejestru zabytków województwa pomorskiego. Decyzja ta wymaga jednak aktualizacji. Konieczne jest określenie granic terenu objętego ochroną. Proponuje się objęcie ochroną układu zabudowy wzdłuż ulicy Wiejskiej od nr 29 do rozwidlenia ulic Kuracyjnej i Bałtyckiej, obejmującego tereny tej zabudowy z najbliższym zapleczem po stronie wschodniej, oraz po stronie zachodniej ograniczonym Bulwarem Nadmorskim i ul. Maszopów. Na terenie tym należałoby zachować wszystkie autentyczne i wartościowe obiekty, natomiast nowa zabudowa powinna być zabudową współczesną, dostosowaną do obecnych potrzeb, oraz w miarę możliwości eksponować ślady przeszłości i miejscowe tradycje. Wysokość nowej zabudowy w obszarze centrum miasta należy ograniczyć do max. III

kondygnacji. Autentyczne, wartościowe obiekty powinny być chronione prawem. Obecnie wpisany do rejestru zabytków jest kościół śś. Piotra i Pawła ob. Muzeum Rybołówstwa, oraz 7 domów mieszkalnych. Proponuje się objęcie ochroną dalszych domów przy ul. Wiejskiej - nr 28, 84, 97, 118). Ponadto Konserwator Zabytków proponuje objęcie ochroną prawną zespołów obiektów dworca kolejowego, latarni morskiej i osiedla mieszkaniowego z okresu międzywojennego. Zespoły te mogą być wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego po uzgodnieniu odpowiednich decyzji z władzami samorządowymi. Poza obszarem centrum miasta obiektem wpisanym do rejestru zabytków jest kościół pw. Bożego Ciała i zespoły fortyfikacji polskich i niemieckich.

Zespoły fortyfikacji polskich i niemieckich położone są poza obszarem skoncentrowanej zabudowy miejskiej, natomiast kościół Bożego Ciała zlokalizowany jest w pobliżu centrum. Kościół ten, podobnie jak kościół śś. Piotra i Pawła mógłby stanowić dominantę w krajobrazie miasta. Jednak obecnie kościół ten jest obiektem zdominowanym przez otaczającą zabudowę (szkoła i zabudowa wielorodzinna III i IV kondygnacyjna). Anulowanie decyzji o wpisie kościoła p.w. Bożego Ciała do rejestru zabytków otworzyłoby drogę do ewentualnej przebudowy tego obiektu.

Centrum miasta od strony wschodniej otaczają tereny mieszkaniowo-usługowe. Możliwe są na tych terenach uzupełnienia i przekształcenia zabudowy. Uporządkowania wymagają tereny położone na zapleczu zabudowy ul. Wiejskiej.

Pod nową zabudowę mieszkaniowo-usługową przeznacza się następujące kompleksy terenów:

- teren o powierzchni ok. 7,0 ha, położony po wschodniej stronie ul. Dworcowej w północnej części miasta, przy granicy terenów zainwestowania miejskiego,
- teren o powierzchni ok. 5,5 ha, położony po wschodniej stronie ul. Adm. Steyera pomiędzy terenem wojskowego ośrodka czasowego i terenem Stacji Geofizycznej, przy granicy terenów zainwestowania miejskiego.

Na obydwu w/w terenach zakłada się realizację zabudowy z dużym udziałem zieleni wysokiej. Teren przy ul. Dworcowej jest terenem gminy. Dla tego terenu w całości należy opracować miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Natomiast teren po wschodniej stronie ul. Adm. Steyera jest własnością Skarbu Państwa w zarządzie Nadleśnictwa Wejherowo. Jest to teren dawnego nieużytku, porośnięty tzw. samosiejką i obecnie w ewidencji gruntów tylko w niewielkiej części zaklasyfikowany jako las.

Nowa zabudowa na terenach mieszkaniowo-usługowych nie może przekraczać III kondygnacji. Preferuje się zabudowę mieszkaniową z pokojami dla czasowiczów i zabudowę pensjonatową oraz wbudowane usługi handlu i gastronomii. W granicach zainwestowania

miejskiego, tereny proponowane pod nową zabudowę wraz z terenami istniejących ośrodków wczasowych, nauki i tereny specjalne z dużym udziałem zieleni wysokiej, w zasadzie otaczają tereny mieszkaniowo-usługowe. Korzystne byłoby także wprowadzenie zieleni wysokiej na te tereny, szczególnie w obszar istniejących osiedli wielorodzinnych mieszkaniowych położonych w rejonie ulicy Adm. Steyera.

Wielkość terenów portowych w Helu w zasadzie nie powinna ulegać zmianom. Konieczna jest jednak aktualizacja przebiegu granic portu ustalonych Rozporządzeniem Ministra Żeglugi w 1957 r. adekwatnie do obecnego stanu użytkowania terenu. Proponuje się ograniczenie przemysłowego wykorzystania terenów portu na rzecz zagospodarowania turystycznego związanego z obsługą jachtów i żeglarzy.

Granice portu rybackiego w Helu ustalone zostały Rozporządzeniem Ministra Żeglugi z dn. 5.06.1957 r. (DZ.U. Nr 37 poz. 159).

Pomiędzy portem rybackim a portem wojskowym w Helu wzdłuż brzegu zatoki rozciąga się tzw. mała plaża. Teren ten, wyposażony w odpowiednie urządzenia przyplażowe, powinien być wykorzystywany jako jedna z atrakcji turystycznych miasta.

Drugi ośrodek przyplażowy znajduje się poza obszarem skoncentrowanej zabudowy miasta, przy szerokiej plaży od strony otwartego morza. Ośrodek ten powinien być wyposażony w urządzenia wysokiej klasy i rozbudowany do skali potrzeb, wynikającej z ilości użytkowników i jakości ich obsługi. Niezbędne jest wyposażenie tego ośrodka przyplażowego w wysokiej jakości urządzenia sanitarne.

Poza terenem skoncentrowanej zabudowy, obszar miasta Helu w granicach administracyjnych w większości porośnięty jest lasami i w dużej mierze wykorzystywany dla celów obronności kraju. Na obszarze tym występują także wojskowe ośrodki wczasowe oraz ośrodek Kancelarii Prezydenta RP. Tereny lasów na obszarze w granicach administracyjnych miasta Helu są lasami ochronnymi.

Nie zakłada się zmian w użytkowaniu terenów w części miasta, obejmującej obszar poza terenem skoncentrowanej zabudowy miejskiej. Tereny rolne na obszarze w granicach administracyjnych miasta Helu nie występują."

W rozdziale 7. Zasady polityki przestrzennej stwierdzono m.in.:

Na obszarze miasta Helu cele polityki regionalnej i lokalnej w zakresie zagospodarowania przestrzennego są zbieżne. Są to:

- rozwój miasta Helu jako ośrodka turystyki o znaczeniu krajowym i międzynarodowym,
- ochrona unikalnych wartości przyrodniczych.

Ponadto, wspólnym celem polityki lokalnej i regionalnej powinno być bezpieczeństwo mieszkańców i turystów na całej Mierzei Helskiej, zagrożonej ekstremalnym oddziaływaniem sił przyrody. Rozwój miasta Helu jako ośrodka turystyki o znaczeniu krajowym i międzynarodowym wymaga wspólnego działania władz lokalnych i regionalnych w zakresie:

- przebudowy portu w Helu i przystosowania do funkcji ośrodka żeglarskiego,
- rozbudowy i uzbrojenia terenu ośrodka przyplażowego położonego nad otwartym morzem,
- budowy punktu widokowego na cyplu Mierzei Helskiej w miejscu połączenia morza otwartego z zatoką (gdańską i pucką),
- organizacji połączenia w relacji Hel - Śródmieście Gdańska statkami żeglugi przybrzeżnej,
- budowy ścieżki rowerowej wzdłuż drogi wojewódzkiej nr 216 i dalej przez miasto Hel do punktu widokowego "na cyplu" jako ścieżki o znaczeniu regionalnym. Ze względu na ochronę środowiska przyrodniczego konieczne byłoby współdziałanie władz lokalnych z organami rządowymi w zakresie:
- modernizacji systemów zaopatrzenia w wodę i odprowadzenia ścieków sanitarnych,
- budowy lokalnego niezależnego źródła energii elektrycznej,
- budowa nowego obiektu straży pożarnej.

Zadania ponadlokalne, niezależne od władz miejskich to :

- wyznaczenie pasa technicznego i budowa umocnień brzegów morza otwartego i zatoki,
- aktualizacja decyzji o wpisie do rejestru zabytków obszaru w rejonie ulicy Wiejskiej,
- aktualizacja granic portu Hel.

Zadania lokalne, oprócz celów wspólnych w zakresie turystyki i ochrony środowiska obejmują także zapewnienie mieszkańcom Helu dobrych warunków zamieszkania oraz stworzenie warunków dla wzrostu ich zamożności. W zakresie dotyczącym zagospodarowania przestrzennego władze miejskie powinny podjąć następujące działania:

- opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu przy ul. Dworcowej przeznaczonego pod nową zabudowę mieszkaniowo-usługową,
- opracowanie map dla celów projektowych z uzbrojeniem podziemnym w zasadzie dla całego obszaru w granicach zainwestowania miejskiego rozszerzonego o teren ośrodka przyplażowego położonego nad otwartym morzem,
- opracowanie projektów koncepcyjnych ważniejszych ulic w obszarze zainwestowania miejskiego,
- tworzenie gminnych zasobów nieruchomości, szczególnie w przypadkach gdy nieruchomości Skarbu Państwa będące w zarządzie trwałym staną się zbędne dla zarządzającego jednostką organizacyjną, lub jeśli jednostka organizacyjna zostanie zlikwidowana (art. 13, art. 14, art. 46

i art. 47 ustawy z dn. 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami Dz. U. Z 1997 r. Nr 115 poz. 741 z późniejszymi zmianami),

- organizacja "deptaków" miejskich i ciągów spacerowych, a szczególnie ciągu spacerowego łączącego centrum miasta przez tereny portu do punktu widokowego "na cyplu",
- wyznaczenie szlaku turystycznego wzdłuż brzegu otwartego morza od Juraty do punktu widokowego "na cyplu" w uzgodnieniu z Nadleśnictwem i władzami wojskowymi,
- opracowanie koncepcji i programu rozbudowy ośrodka przyplażowego nad otwartym morzem, a następnie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla określonego w koncepcji terenu,
- opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego i zagospodarowanie terenu "małej" plaży,
- rozbudowa ogólnodostępnego ośrodka sportowego.

Przekształcenie fragmentu lasu znajdującego się w granicach obszaru zainwestowania miejskiego w park miejski może być konieczne, o ile środki stosowane przez Nadleśnictwo nie zagwarantują odpowiedniej ochrony tego terenu przed degradacją.

Od władz powiatowych należy domagać się uzupełnienia, uporządkowania i aktualizacji danych w zakresie ewidencji gruntów ze szczególnym uwzględnieniem danych o terenach skarbu państwa. Dla podniesienia prestiżu miasta duże znaczenie może mieć lokalizacja "letniej rezydencji" Prezydenta RP w Helu."

Część stwierdzeń „Studium...” jest już nieaktualna, m.in. ze względu na opuszczenie przez wojsko części wcześniej użytkowanych terenów i obiektów. Dzięki temu można było utworzyć Muzeum Obrony Wybrzeża. Zrealizowano także część postulatów dotyczących wpisania do rejestru zabytków cenniejszych obiektów zabytkowych. Zostały one uwzględnione w tabeli w rozdziale 3.3.1.

3. DZIEDZICTWO KULTUROWE MIASTA HEL

3.1. RYS HISTORYCZNY

Pierwsze ślady pobytu człowieka na półwyspie pochodzą ze wczesnego okresu lateńskiego (500 – 400 r. p.n.e.). W 1913 r. dokonano znalezisk kultury materialnej przede wszystkim z cmentarzy kultury grobów skrzynkowych. W okolicach Wielkiej Wsi znaleziono groby kultury dzwonkowej, zawierające urny grzebalne o charakterystycznym ornamentem. W pobliżu Jastarni na ślady istnienia osady z przełomu er. Osiedle zajmowało powierzchnię ok. 1/2 ha, a rozmieszczenie uchwyconych budynków i palenisk pozwoliło zaliczyć je do typu wsi wielodworowych o układzie szachownicowym.

Pierwsza, niepewna wiadomość o Helu pochodzi z 1198 r. - wzmianka o handlu z krainą na Pomorzu nazywaną Gellen. S. Ruehle podaje próby wyjaśnienia powstania Helu, dokonywane także w oparciu o podania ludowe. Założycielem osady miał być król norweski Olaf, wznosząc tu przed 1020 r. kaplicę. Inna wersja jako założyciela Helu podaje księcia pomorskiego Wratisława, a fundatora kaplicy widzi w bpie Albercie (1142 r.). Duńska kronika wspomina o schronieniu się na należącej do Świętopetka II wyspie Hel, w czasie sztormu, pośła króla duńskiego Waldemara II, w 1219 r. Półwysep Helski wraz z położonym bardziej na zachód wybrzeżem weszły w skład utworzonej najpóźniej w 1271 r. kasztelanii puckiej. Po zagarnięciu Pomorza przez Krzyżaków kasztelania pucka weszła w skład komturstwa gdańskiego, w ramach którego utworzono w 1338 (do tego czasu prawdopodobnie żył jeszcze ostatni kasztelan pucki) urząd rybicki w Pucku. W okresie panowania Zakonu lokowane zostały miasta Puck (1348 r.) i Hel a także m.in. wsie Chłapowo i Wielka Wieś. We wszystkich wsiach Zakonu, duchowieństwa, częściowo także rycerskich ujednolicono powinności. Świadczenia w naturze, robociźnie i pieniądzu unormowano w kontraktach na stałe. Puck wraz z okręgiem powrócił do Polski wraz z Pomorzem w wyniku wojny 13-letniej - został wyzwolony przez wojska gdańskie w 1454 r. W 1456 r. Gdańsk zastawił okręg pucki królowi szwedzkiemu Karolowi Knutsenowi. W 1460 r. Krzyżacy pod wodzą Raweneck'a zdobywają Puck, przy nikłym oporze Szwedów. Wygrane przez stronę polską bitwy w 1462 r. pod Świecinem oraz rok później na Zalewie Wiślanym doprowadziły do przełomu w wojnie. W 1464 r. wojska gdańskie odzyskały miasto - przekazały je królowi dopiero w 1468 r., bez Helu, który został podporządkowany Gdańskowi. W ramach województwa pomorskiego tereny okręgu puckiego utworzyły powiat pucki, natomiast królewszczyny - starostwo puckie (niegrodowe). W skład starostwa wchodziły Jastarnia Pucka, Kuźnica i Chałupy (powstałe prawdopodobnie za Władysława IV jako osady

przyforteczne), Wielka Wieś, Chłapowo, Tupadła. Hel oraz Jastarnia Gdańska od 1526 r. należały do Gdańska, natomiast Poczernino stanowiło własność szlachecką a Cetniewo biskupstwa kujawskiego. W 1476 r. Kazimierz Jagiellończyk przeniósł wszystkie wsie Prus Królewskich, w których obowiązywało jeszcze prawo polskie, na prawo chełmińskie. Po raz pierwszy Hel - miejscowość występuje w statucie Bractwa św. Katarzyny, założonego w Helu w 1351 r. Hel wymieniony jest tam jako miasto zarządzane przez radę miejską na czele której stoi wójt, a mieszkańcy nazywani są obywatelami. Osada posiadała zatem wysoki stopień organizacji – nadanie praw miejskich w 1378 r. sankcjonowało więc stan istniejący już wcześniej. Brak wcześniejszych wzmianek o osadzie, może wynikać ze zniszczenia archiwów pomorskich przez Krzyżaków, tym bardziej że dla XIII w. są liczne wiadomości o istnieniu wielu osad rybackich na Pomorzu. Jak już wspomniano, w 1378 r. Wielki Mistrz Winrych von Kniprode nadał Helowi prawa miejskie lubeckie. Lokacja objęła tereny do Jastarni Gdańskiej włącznie. "Rada Miasta i Ziemi Helskiej" liczyła dwunastu członków, zachowując znany ze statutu Bractwa św. Katarzyny układ rady ogólnej i urzędującej. Wchodzący w skład rady burmistrz zarządzał miastem, natomiast sołtys - ziemią helską. Zakon ustanowił także swojego urzędnika - wójta, po którego śmierci prawa mu przysługujące przeszły na radę. Opłaty pobierane z tytułu kar pobierał w 2/3 Zakon a w 1/3 wójt. Czynsz płacony przez mieszkańców zależał od uprawianego zawodu: rybacy łodziowi przybrzeżni łowiący śledzie - płacili 1 grzywnę rocznie, łowiący węgorze - 2 grzywny, właściciele szkut pełnomorskich 4 beczki śledzi i 1 szeląga od każdej sieci. Gmina nie czerpała dochodów z czynszów. Administracyjnie Hel podlegał urzędowi tzw. rybickiego z Pucka. Dokument z 1392 r. wspomina o istnieniu w Helu przetwórstwa rybnego. Spośród innych rzemiosł wymieniani są kupcy płacący 2 i 1/2 grzywny srebra czynszu rocznie, przekupnie i właściciele kramów - 1/2 grzywny, karczmarze prowadzący wyszynk lepszego piwa - 2 grzywny, gorszego - 1 grzywnę, krawcy, szewcy i rzeźnicy płacący po 1/2 grzywny, piekarze - 1 grzywnę oraz właściciele łaźni - 3 grzywny i 2 funty pieprzu. Ponieważ brak wzmianek o istnieniu skutników, bednarzy i sieciarzy, możliwe, że część tych usług wykonywano w formie nakładu przy udziale kupców gdańskich. Wgląd w sprawy wewnętrzne XV-wiecznego Helu daje wilkierz miejski datowany na ok. 1430 r. Reguluje on przede wszystkim sprawy związane z rybołówstwem. Miasto miało 1 dzień targowy w tygodniu, rozwijało także handel morski. Sprowadzano produkty rolne, piwo, drewno, materiały budowlane (m.in. cegłę), wyroby rzemiosła, wywożono ryby. W latach dwudziestych XV w. daje się odnotować znaczny rozwój helskich spółek żeglugowych, których znaczenie dla gospodarki miasta było w tym czasie większe niż rybołówstwa. Ich dalsza ekspansja została udaremniona przez zaniepokojony konkurencją Gdańsk, za pomocą groźby blokady żywnościowej Helu. Wybuch wojny 13-letniej spowodował, iż stany pruskie powierzyły

Gdańskowi, na mocy układu z 14 III 1454 r., nadzór nad Helem, ze względu na jego strategiczne położenie. Gdańsk sprawował kontrolę za pośrednictwem wznowionego urzędu wójta miejskiego, Hel musiał składać przysięgę wierności wobec Gdańska. Stan ten został potwierdzony przez Kazimierza Jagiellończyka w 1466 r. Gdańsk przejmował też jurysdykcję morską półwyspu. Helowi udało się mimo to utrzymać pewną niezależność - rada wydawała wilkierze, rozwijało się rzemiosło. Dopiero 1526 r. przyniósł pełne podporządkowanie - Zygmunt I nadał Gdańskowi Hel w granicach lokacyjnych. Nowa sytuacja spowodowała kompletny upadek rzemiosła - w 1528 r. w Helu działało 21 warsztatów rzemieślniczych, w 1538 r. - 1. W 1413 r. pojawia się w źródłach nazwa Stary Hel, a w 1417 r. wymienia się kościół św. Piotra w Nowym Helu oraz proboszcza parafii NMP w Starym Helu. Pod koniec XV w. Nowy Hel zaczyna dominować nad Starym. S. Gierszewski dopatruje się przyczyn powstania Nowego Helu w zmianach linii brzegowej powodujących większe zagrożenie sztormowe, natomiast Ruehle sądzi, że do Nowego Helu przenosili się rybacy pragnący uwolnić się od obowiązującego ich nakładu, inaczej J. Seeger, który uważa Stary Hel za osadę kaszubską, natomiast Nowy - osadników niemieckich Z 21. W 1626 r. Stary Hel został spalony przez Szwedów a mieszkańcy przenieśli się do Nowego i do Jastarni Gdańskiej. W XVIII w. miasto często nękały klęski elementarne - w 1709 r. dżuma, na którą umiera 225 osób, a w latach 1737, 1747, 1771 wielkie sztormy powodujące ogromne zniszczenia. 1793 r. przechodzi Hel wraz z Gdańskiem pod panowanie pruskie (powiat tczewski). W latach 1807 - 1814 wchodzi w skład Wolnego Miasta Gdańska. Po upadku Napoleona zostaje znowu włączony do Królestwa Pruskiego (powiat wejherowski). Prawa do własności gruntowej utrzymał Gdańsk do lat 50-tych, kiedy przejął je rząd pruski. W 1872 r. (reforma gminna) po śmierci burmistrza Jakuba Ellera władze odbierają Helowi prawa miejskie. W 1887 r. Hel zostaje włączony do odtworzonego powiatu puckiego. Lata 1892 - 1893 przynoszą bardzo ważne zmiany – budowę portu rybackiego, uruchomienie stałego połączenia żeglugowego z Gdańskiem i Sopotem, 1896 r. - uruchomienie kąpieliska i budowę domu zdrojowego przez spółkę akcyjną "Weischel". Przed I wojną światową w porcie helskim stacjonowało 200 kutrów rybackich. 10 II 1920 r. Hel powraca do Polski. Po dwóch latach uzyskuje połączenie kolejowe z Puckiem. W latach 1921 - 1934 przeprowadzono etapami gruntowną modernizację portu rybackiego²⁴. W 1924 r. utworzono Morskie Laboratorium Rybackie (przeniesione potem do Gdyni) a w 1927 r. rozpoczęto budowę polskiej kolonii rybackiej, nazywanej kolonią polską. W 1925 r. Przekształcono jedyną istniejącą w Helu, niemiecką szkołę ewangelicką w szkołę mieszaną. W 1924 r. Zbudowano kaplicę, a w 1933 r. kościół katolicki p.w. Bożego Ciała - parafia istnieje od 1928 r.. W 1931 r. rozpoczęto budowę portu wojennego a w 1936 r. utworzono Rejon Umocniony Hel (we wrześniu 1939 r. dowódcą był kmdr W. Steyer). Przeznaczenie znacznych

obszarów na cele wojskowe spowodowało wysiedlenie wielu rybaków niemieckich. Starannie przygotowany do obrony, wyposażony w baterie dział morskich i przeciwlotniczych, wspomagany przez flotę, Hel przetrwał we wrześniu 1939 r. długotrwałe oblężenie, kapitulując 2 X jako jeden z ostatnich punktów oporu. Podczas okupacji niemieckiej wysiedleni wcześniej rybacy niemieccy powrócili, wysiedlono natomiast Polaków z kolonii rybackiej. Mieszkańcy byli zmuszani do wpisywania się na volkslistę. Podczas ofensywy sowieckiej 1945 r. Hel służył jako punkt etapowy ewakuujących się wojsk niemieckich i uchodźców z terenów okrażonych przez Rosjan na Pomorzu i Prusach Wschodnich. 13 III Armia Czerwona zajęła Wielką Wieś odcinając na półwyspie 200 tys. Niemców. Kapitulacja nastąpiła dopiero 9 V. W międzyczasie Niemcy zdążyli ewakuować 140 tys. osób, w tym wielu mieszkańców półwyspu wbrew ich woli. W wyniku wojny miasto zostało w 40% zniszczone. W 1954 r. Hel uzyskał status osiedla a w 1964 r. prawa miejskie. Największym przedsiębiorstwem Helu był helski oddział Przedsiębiorstwa Połowów i Usług Rybackich "Arka" w Gdyni, w 1959 r. przekształcony w "Kogę" zatrudniającą większość mieszkańców miasta. Bardzo ważną rolę w życiu miasta odgrywał także miejscowy garnizon, z którym związana była połowa ludności. Z uwagi na likwidację „Kogi” i zmniejszenie garnizonu, związane z przeniesieniem eskadry stacjonującej w Helu do Gdyni, nastąpiła głęboka restrukturyzacja zawodowa mieszkańców Helu. Coraz większe znaczenie w życiu miasta odgrywa turystyka, zatem priorytetem stają się wszelkie działania zwiększające atrakcyjność krajobrazową, kulturową i turystyczną Helu. W 1991 r. utworzono w Helu liceum ogólnokształcące - pierwszą szkołę średnią na półwyspie.

3.2. OKRESY ROZWOJU ŚRODOWISKA KULTUROWEGO OBSZARU GMINY

W wyniku analizy procesu dziejowego Helu dają się wyodrębnić cztery okresy, charakteryzujące się specyficznymi właściwościami środowiska kulturowego: okres kultury tradycyjnej (do końca XIX w.), okres częściowych zmian w kulturze tradycyjnej (od końca XIX w. do 1920 r.), okres nasilenia i poszerzenia zmian w kulturze tradycyjnej (od 1920 r. do 1939 r.), okres okupacji i nacisku państwa totalitarnego na kulturę (od 1939 r. do końca lat 1950-tych), okres zaniku kultury tradycyjnej (od końca 1950-tych).

I. Okres tradycyjnej kultury do końca XIX w. charakteryzuje się wysokim stopniem uzależnienia działalności człowieka od warunków naturalnych:

* warunki naturalne decydujące o użytkowaniu przestrzeni:

- brak terenów pod uprawę;
- ograniczona ilość i zła jakość terenów pod zabudowę; -
- bezpośredni dostęp do morza i zatoki; -
- zagrożenia od strony morza;
- lasy i łąki i wydmy

* źródła utrzymania: rybołówstwo tradycyjne; z wyjątkiem okresu od poł. XIV do początków XVI w., gdy Hel był sporym miastem o rozgałęzionym handlu, ludność półwyspu w całym tym okresie trudniła się prawie wyłącznie rybołówstwem.

* ludność:

- niestabilne warunki demograficzne wynikające ze zmiennego znaczenia Helu (od k. XIV w. do pocz. XVI w. był ważnym miastem handlowym o dużej liczbie mieszkańców, w XVI w. miasto zostało uzależnione od Gdańska, w wyniku czego spadło do roli osady rybackiej o niewielkiej liczbie ludności);

- zmienne stosunki etniczne i wyznaniowe; miasto Hel było zamieszkiwane w całym tym okresie przez większość niemiecką; w Helu od przejścia pod zwierzchność gdańską w XVI w. panował luteranizm.

* zwyczaje i tradycje; w okresie tym wykształcił się oryginalny sposób organizacji rybołówstwa w postaci maszoperii, czyli związków rybackich obejmujących całą ludność wsi (po kilka maszoperii niewodowych i żakowych we wsi), wewnątrz których panowała równość pracy i zysków; system ten obejmował cały Półwysep Helski ; sposób organizacji oraz trudność i niebezpieczeństwa pracy wpływały na stosunki międzyludzkie, gdzie dominowała równość i współpraca; strój kobiet na Półwyspie Helskim przedstawiał wykształcony typ jedynie w Helu, w stroju męskim dominował kolor ciemno niebieski;

II. Okres częściowych zmian w kulturze tradycyjnej (od końca XIX w. do 1920 r.)

* źródła utrzymania: rybołówstwo tradycyjne w Helu jest wypierane przez połowy kutrowe; wiąże się to z budową portu rybackiego w Helu; port umożliwia także stałą komunikację z Gdańskiem, to z kolei jest warunkiem powstania kąpieliska i domu zdrojowego - jednym ze źródeł dochodów Helu staje się turystyka.

* ludność: stosunki ludnościowe nie ulegają znaczącej zmianie.

* zwyczaje i tradycje: wpływ zewnętrzny jest już odczuwalny w Helu.

III. Okres nasilenia i poszerzenia zmian w kulturze tradycyjnej (od 1920 r. do 1939 r.)

* źródła utrzymania: połowy łódkowe oraz organizacja maszoperyjna zachowują pewne znaczenie; turystyka zaczyna odgrywać coraz większą rolę, stając się niekiedy głównym

źródłem utrzymania - do rozwoju turystyki przyczynia się powrót Pomorza do Polski, dla której Pobrzeże Kaszubskie staje się jedynym obszarem nadmorskim - terenem o wielkiej atrakcyjności turystycznej.

* ludność: zmiana przynależności państwowej powoduje odpływ Niemców z Helu, powstaje w Helu polski garnizon, napływają urzędnicy z głębi kraju.

* zwyczaje i tradycje: zetknięcie się z turystami przybywającymi z całego kraju, utworzenie garnizonu powoduje stopniową unifikację kulturalną z resztą kraju.

IV. Okres okupacji i nacisku państwa totalitarnego (od wybuchu II wojny światowej do końca lat 50-tych)

* źródła utrzymania: w czasie okupacji ograniczone zostają zarządzeniami władz niemieckich możliwości uprawiania rybołówstwa, turystyka zamiera; po wojnie władze stalinowskie starają się "uspołecznic" rybołówstwo - powstają spółdzielnie rybackie, państwowe przedsiębiorstwa połowowe; rybołówstwo łódkowe utrzymuje się, natomiast jego tradycyjne formy organizacyjne w postaci maszoperii zanikają, wielu, szczególnie nowych mieszkańców pracuje w garnizonie;

* ludność: następują wielkie przemieszczenia ludności - podczas okupacji wysiedlenie polskich rybaków z Helu; ewakuacja ludności przez wycofujących się Niemców; po wojnie powrót wysiedlonych i ewakuowanych wbrew swej woli Polaków, wysiedlenie pozostałych Niemców, następnie napływ ludności z głębi kraju do garnizonu w Helu oraz do państwowych przedsiębiorstw rybackich.

* zwyczaje i tradycje: przemieszczenia ludności w czasie wojny i po wojnie, nacisk stalinowskich władz Polski Ludowej zmierzających do podporządkowania sobie wszelkiej działalności społecznej i gospodarczej, a także czynniki obiektywne, jak wpływ cywilizacji technicznej, obniżenie się wydajności łowisk przybrzeżnych powoduje odwrót od tradycyjnych metod i sposobów organizacji rybołówstwa, stopniowy zanik maszoperii, zmiany i zanikanie niektórych zwyczajów.

V. Okres zanikania kultury tradycyjnej oraz prób utrzymania i modyfikacji tożsamości zbiorowej w nowej sytuacji (od końca lat 50-tych)

* źródła utrzymania: rybołówstwo tradycyjne pełni coraz mniejszą rolę, głównymi źródłami dochodów ludności są: rybołówstwo kutrowe, turystyka oraz praca w garnizonie helskim.

* ludność: następuje znaczny wzrost ludności w Helu spowodowany rozbudową garnizonu oraz rozwojem państwowego przedsiębiorstwa połowowego „Koga”.

* zwyczaje i tradycje: ostają się tylko niektóre ze starych zwyczajów, kultura lokalna za sprawą ciągłych teraz i wszechstronnych kontaktów z całym krajem, radia, telewizji ulega znacznej uniformizacji.

3.3. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY HEL

3.3.1. WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU

nr rejestru zabytków woj. pomor- skiego	nr d. rejestru zab.	organ wpisujący do rejestru zabytków	data wpisu do rejestru zabytków	uwagi	obiekt	ulica	nr
145	91	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku	1960-01-18	dawny rejestr zabytków woj. gdańskiego - nr 91	kościół pw. Św. Piotra i Pawła -ob. Muzeum Rybolówstwa	Bulwar Nadmorski	2
279	198	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku	1962-01-21	dawny rejestr zabytków woj. gdańskiego- nr 198	karczma Lwia Jama	Wiejska (d. Gen. Waltera 45)	86
567	435	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku	1972-01-04	dawny rejestr zabytków woj. gdańskiego - nr 435	dom	Wiejska (d. Gen. Waltera 17)	110
570	438	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku	1972-01-04	dawny rejestr zabytków woj. gdańskiego - nr 438	dom	Wiejska (d. Gen. Waltera 86)	29
576	444	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku	1972-01-04	dawny rejestr zabytków woj. gdańskiego - nr 444	dom	Wiejska (d. Gen. Waltera 39a)	78
607	484	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku	1972-05-30	dawny rejestr zabytków woj. gdańskiego - nr 484	dom	Wiejska (d. Gen. Waltera 76)	39
608	485	Wojewódzki Konserwator	1972-05-30	dawny rejestr zabytków woj.	dom	Wiejska (d. Gen.	33

		Zabytków w Gdańsku		gdańskiego - nr 485		Waltera 82)	
765	645	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku	1973-09-01	dawny rejestr zabytków woj. gdańskiego - nr 645	zabudowa ulicy Generała Waltera -ob. Wiejskiej w granicach według decyzji /d. nr 2-81(96) /	Wiejska (d. Gen. Waltera)	
1297	1074	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku	1989-12-28	dawny rejestr zabytków woj. gdańskiego- nr 1074	kościół parafialny pw. Bożego Ciała	Hel	
1754	1246	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku	2005-01-25	dawny rejestr zabytków woj. gdańskiego - nr 1246	zespół latarni morskiej w Helu, w skład którego wchodzi: 1. latarnia morska; 2.dom latarników; 3.zabudowania gospodarcze domu latarników: skład opału z ubikacjami; budynek inwentarski, pralnia, piwniczka ziemna, wędzarnia; 4.fundament nieistniejącej latarni morskiej z 1820 r.; 5. maszt sygnalizacyjny radiolatarni; 6.piwniczki ziemne - magazyn paliwa i amunicji; 7.budynek inwentarski - wraz z terenem historycznym w granicach założenia	Bałtycka	2,4,7
1693	1200	Wojewódzki Konserwator Zabytków w Gdańsku	1999-06-15	dawny rejestr zabytków woj. gdańskiego - nr 1200	zespół obiektów fortyfikacji polskich rejonu umocnień "Hel" na Półwyspie Helskim zbudowanych przez Polską Marynarkę Wojenną w latach 1931-1939 (bateria nr 31, bateria nr 21, bateria nr 33, bateria nr 22, bateria nr 32, bateria nr 23, Ośrodek Oporu Jastarnia - schrony Sęp,	Hel i Jastarnia	Półw. Helski

					Saragossa, Sabała) oraz zespół fortyfikacji niemieckich zbudowanych na Płw. Hel (bateria Schlezwig-Holstein)		
--	--	--	--	--	--	--	--

3.3.2. WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH OBJĘTYCH GMINNĄ EWIDENCJĄ ZABYTKÓW

Gminna ewidencja zabytków Helu wykonana została od marca do czerwca 2009 r. Składa się z kart adresowych obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy miejskiej Hel.

Karty adresowe zawierają następujące informacje o obiekcie:

- 1) Mapkę sytuacyjną;
- 2) Czas powstania;
- 3) Pierwotną i obecną funkcję;
- 4) Krótką charakterystykę;
- 5) Fotografie.

LP	MIEJSCOWOŚĆ	ULICA	NR	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTKÓW WOJ. POMORSKIEGO
1	Hel	Bałtycka	2,4,7	zespół latarni morskiej w Helu, w skład którego wchodzi: 1. latarnia morska; 2. dom latarników; 3. zabudowania gospodarcze domu latarników: skład opału z ubikacjami, budynek inwentarski, pralnia, piwniczka ziemna, wędzarnia; 4. fundamenty nieistniejącej latarni morskiej z 1820 r.; 5. maszt sygnalizacyjny radiolatarni; 6. piwniczki ziemne - magazyny paliwa i amunicji; 7. budynek inwentarski - wraz z terenem historycznym w granicach założenia	A-1754 z dn. 25.01.2005
2	Hel	Bałtycka	2	dom latarnika /D2/ z 1910 r. na pld. od latarni morskiej	obiekt zabytkowy usytuowany na terenie wpisanym do rejestru zabytków (nie objęty indywidualnym wpisem) A-1754 z dn. 25.01.2005
3	Hel	Bałtycka	2	budynek inwentarski przy domu latarnika /D2/ w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
4	Hel	Bałtycka	2	piwniczka ziemna przy domu latarnika /D2/ w zespole latarni morskiej	obiekt zabytkowy usytuowany na terenie wpisanym do rejestru zabytków (nie objęty indywidualnym wpisem) A-1754 z dn. 25.01.2005

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA HEL NA LATA 2025-2028

5	Hel	Bałtycka	2	skład opału przy domu latarnika /D2/ w zespole latarni morskiej	obiekt zabytkowy usytuowany na terenie wpisanym do rejestr zabytków (nie objęty indywidualnym wpisem) A-1754 z dn. 25.01.2005
6	Hel	Bałtycka	4	latarnia morska z 1942 r. w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
7	Hel	Bałtycka	4	fundament nieistniejącej latarni morskiej z 1820 r. w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
8	Hel	Bałtycka	4	obelisk, upamiętniający tragiczną śmierć latarnika May'a w 1910 r.	obiekt zabytkowy usytuowany na terenie wpisanym do rejestr zabytków (nie objęty indywidualnym wpisem) A-1754 z dn. 25.01.2005
9	Hel	Bałtycka	4	budynek maszynowni i radiolatarni w zespole latarni morskiej	obiekt zabytkowy usytuowany na terenie wpisanym do rejestr zabytków (nie objęty indywidualnym wpisem) A-1754 z dn. 25.01.2005
10	Hel	Bałtycka	4	fundament kotłowni z zachowanym podziemnym korytarzem ciepłowniczym, prowadzącym do domu latarników	obiekt zabytkowy usytuowany na terenie wpisanym do rejestr zabytków (nie objęty indywidualnym wpisem) A-1754 z dn. 25.01.2005
11	Hel	Bałtycka	4	piwniczka ziemna - magazyny paliwa w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
12	Hel	Bałtycka	4	piwniczka ziemna - magazyny amunicji w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
13	Hel	Bałtycka	4	maszt sygnalizacyjny radiolatarni w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
14	Hel	Bałtycka	7	dom latarników /D1/ z poł. XIX w. w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
15	Hel	Bałtycka	7	skład opału z ubikacjami przy domu latarników /D1/ w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
16	Hel	Bałtycka	7	budynek inwentarski przy domu latarników /D1/ w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
17	Hel	Bałtycka	7	pralnia przy domu latarników /D1/ w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
18	Hel	Bałtycka	7	piwniczka ziemna przy domu latarników /D1/ w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005
19	Hel	Bałtycka	7	wędzarnia przy domu latarników /D1/ w zespole latarni morskiej	A-1754 z dn. 25.01.2005 NIE ISTNIEJE nie skreślony z rejestru zabytków
20	Hel	Boczna/Rybacka	8/1	budynek mieszkalny	
21	Hel	Bulwar Nadmorski	2 (d. Wiejska 48)	kościół p.w. Św. Piotra i Pawła, ob. Oddział Rybołówstwa Centralnego Muzeum Morskiego w Gdyni	A-145 z dn. 18.01.1960
22	Hel	Bulwar Nadmorski	2 (d. Wiejska 48)	kostnica przy kościele p.w. Św. Piotra i Pawła, ob. budynek pomocniczy Oddziału Rybołówstwa Centralnego Muzeum Morskiego w Gdyni	
23	Hel	Bulwar Nadmorski		cmentarz (d. rzymsko-katolicki, d. ewangelicki) przy kościele p.w. Św. Piotra i Pawła w granicach działek nr 245, 246 i 247	
24	Hel	Dworcowa	1	dworzec kolejowy	
25	Hel	Dworcowa	3	budynek mieszkalny dla pracowników kolei (?), ob. budynek mieszkalny	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA HEL NA LATA 2025-2028

26	Hel	Dworcowa	5	budynek mieszkalny dla pracowników kolei (?), ob. budynek mieszkalny	
27	Hel	Dworcowa		cmentarz komunalny (d. rzymsko-katolicki) w granicach działki nr 36/3	
28	Hel	Helska	1	willa "Muszelka" - wypoczynkowa willa prezydenta Ignacego Mościckiego, ob. jeden z domów wczasowych Wojskowego Zespołu Wypoczynkowego "Jantar"	
29	Hel	Kapitańska	1,2,3,4	zespół 4 wielorodzinnych domów dla rodzin kadry oficerskiej	
30	Hel	Kapitańska	5,6,7,8, 9,10	zespół wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
31	Hel	Kapitańska	5	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
32	Hel	Kapitańska	6	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
33	Hel	Kapitańska	7	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
34	Hel	Kapitańska	8	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
35	Hel	Kapitańska	9	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
36	Hel	Kapitańska	10	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
37	Hel	Komandorska	2	willa dowódcy Rejonu Umocnionego Hel - kmdr Włodzimierza Steyera, ob. Miejska Biblioteka Publiczna	
38	Hel	Komandorska	3	czterorodzinny budynek mieszkalny dla rodzin starszych oficerów	
39	Hel	Komandorska	4	czterorodzinny budynek mieszkalny dla rodzin starszych oficerów	
40	Hel	Komandorska	5,7,9	zespół wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
41	Hel	Komandorska	5	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
42	Hel	Komandorska	7	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
43	Hel	Komandorska	9	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
44	Hel	Kuracyjna	4	pensjonat "Jadzieńka"	
45	Hel	Leśna	13	budynek obserwatorium meteorologicznego, ob. Stacja Instytutu Meteorologii i Gospodarki Wodnej	
46	Hel	Leśna	14	barak koszarowy, ob. budynek mieszkalny	
47	Hel	Lipowa	1-3	budynek mieszkalny	
48	Hel	Lipowa	5	budynek mieszkalny	
49	Hel	Obrońców Helu	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11	zespół dziesięciu wielorodzinnych domów dla rodzin wojskowych	
50	Hel	Obrońców Helu	1	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA HEL NA LATA 2025-2028

51	Hel	Obrońców Helu	2	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
52	Hel	Obrońców Helu	3	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
53	Hel	Obrońców Helu	4	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
54	Hel	Obrońców Helu	5	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
55	Hel	Obrońców Helu	6	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
56	Hel	Obrońców Helu	7	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
57	Hel	Obrońców Helu	8	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
58	Hel	Obrońców Helu	9	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
59	Hel	Obrońców Helu	11	budynek mieszkalny w zespole wielorodzinnych domów mieszkalnych dla rodzin wojskowych	
60	Hel	Plażowa	5	budynek mieszkalny	
61	Hel	Portowa (róg Rybackiej)	5	budynek mieszkalny	
62	Hel	Portowa (róg Plażowej)	8	budynek mieszkalny	
63	Hel	Portowa	10	budynek mieszkalny	
64	Hel	Portowa	11	budynek mieszkalny	
65	Hel	Przybyszewskiego (teren na wsch. domknęciu ul. Przybyszewskiego)	bez numeru	zespół koszarowy (po 1945 r. - 22 Dywizjon Ogniw Wojsk Rakietowych); budynek koszarowy, stołówka koszarowa, wartownia przy bramie wjazdowej od strony ul. Przybyszewskiego	
66	Hel	Przybyszewskiego (teren na wsch. domknęciu ul. Przybyszewskiego)	bez numeru	budynek koszarowy	
67	Hel	Przybyszewskiego (teren na wsch. domknęciu ul. Przybyszewskiego)	bez numeru	stołówka koszarowa	
68	Hel		bez numeru	wartownia przy bramie wjazdowej od strony ul. Przybyszewskiego	
69	Hel	Rybacka (róg Bocznej)	2	budynek mieszkalny	
70	Hel	Rybacka	4	budynek mieszkalny	
71	Hel	Rybacka	5	budynek mieszkalny	
72	Hel	Rybacka (róg Sikorskiego)	8	budynek mieszkalny	
73	Hel	Sikorskiego	4	budynek mieszkalny	
74	Hel	Sikorskiego	5	budynek mieszkalny	
75	Hel	Sikorskiego	7	budynek mieszkalny	
76	Hel	Sikorskiego	6	budynek mieszkalny	
77	Hel	Sikorskiego	8	budynek mieszkalny	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA HEL NA LATA 2025-2028

78	Hel	Sikorskiego	9	budynek mieszkalny	
79	Hel	Sikorskiego	10	budynek mieszkalny	
80	Hel	Sikorskiego	11	budynek mieszkalny	
81	Hel	Sikorskiego	12	dom Augustyna Necla, ob. budynek mieszkalny	
82	Hel	Sikorskiego	14	budynek mieszkalny	
83	Hel	Sikorskiego	16	budynek mieszkalny	
84	Hel	Sosnowa	1	3 obiekty Obserwatorium Geofizycznego Instytutu Geofizyki Polskiej Akademii Nauk	
85	Hel	Szkolna	1	szkoła (1938 r.) - pln. 2-kondygnacyjny segment obecnego Zespołu Szkół Ogólnokształcących	
86	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	2 - 141 /d. Gen. Waltera 2 - 81(96)/	zabudowa ul. Generała Waltera (ob. ul. Wiejska) w granicach wg decyzji	A-765 z dn. 01.09.1973
87	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	2	budynek mieszkalny	
88	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	4	budynek mieszkalny	
89	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	6	budynek mieszkalny	
90	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	8	budynek mieszkalny	
91	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	13	budynek mieszkalny	
92	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	14	budynek mieszkalny	
93	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	19	budynek mieszkalny	
94	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	23	budynek mieszkalny	
95	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	24	budynek mieszkalny	
96	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	28	budynek mieszkalny	
97	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	29 (d.86)	chata rybacka	A-570 z dn. 04.01.1972
98	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	30	budynek mieszkalny	
99	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	31	budynek mieszkalny	
100	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	33 (d. 82)	chata rybacka	A-608 z dn. 30.05.1972
101	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	33a	budynek mieszkalny	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA HEL NA LATA 2025-2028

102	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	34	chata rybacka	
103	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	35 (d.110)	chata rybacka	
104	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	37	budynek mieszkalny	
105	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	38/40	pierwsza siedziba Morskiego Laboratorium Rybackiego w Helu (01.04.1923 r. - 1932/1923 r.)	
106	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	39 (d.76)	chata rybacka, ob. Restauracja "Izdebka"	A-607 z dn. 30.05.1972
107	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	41	budynek mieszkalny	
108	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	46	plebania kościoła ewangelickiego p.w. Św. Piotra i Pawła , ob. klasztor franciszkanów	
109	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	55	pocztą	
110	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	57	budynek mieszkalny	
111	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	64	budynek mieszkalny	
112	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	66	budynek mieszkalny	
113	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	70	budynek mieszkalny	
114	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	73	budynek mieszkalny	
115	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	75	siedziba Korpusu ochrony Pogranicza /KOP/, ob. siedziba Podlesnictwa Hel	
116	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	78 (d.39a)	chata rybacka, ob. siedziba Zrzeszenia Kaszubsko - Pomorskiego	A-576 zdn. 04.01.1972
117	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	81	budynek mieszkalny ze sklepem kolonialnym tzw. "Dom Polski", ob. budynek mieszkalny, pizzeria "Palermo"	
118	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	82	pensjonat Karla Hallmana, ob. budynek mieszkalny	
119	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	84	budynek mieszkalny	
120	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	86 (d.45)	karczma "Lwia Jama"	A-279 z dn. 21.01.1962
121	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	87	chata rybacka	
122	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	89	"Strand Hotel", ob. budynek mieszkalny i pub "Stella Maris"	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA HEL NA LATA 2025-2028

123	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	92	budynek mieszkalny	
124	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	97	budynek mieszkalny	
125	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	100	chata rybacka, ob. restauracja "Fiszeria"	
126	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	101	budynek mieszkalny	
127	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	107	chata rybacka, ob. Tawerna "Checz"	
128	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	109	budynek mieszkalny	
129	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	110 (d.17,25)	chata rybacka, ob. restauracja "Maszoperia"	A-567 z dn. 04.01.1972
130	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	115	budynek mieszkalny	
131	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	117	chata rybacka	
132	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	118	budynek mieszkalny	
133	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	119	chata rybacka	
134	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	121	chata rybacka	
135	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	123	budynek mieszkalny, ob. budynek mieszkalny, restauracja "Norda"	
136	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	129/131	budynek mieszkalny	
137	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	130	Hotel "Riviera"	
138	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera) - na tyłach nr 132, od strony ul. Maszopów	132	pensjonat "Albatros", ob. budynek mieszkalny	
139	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	139	budynek mieszkalny	
140	Hel	Wiejska (d. Generała Waltera)	141	chata rybacka	
141	Hel	Żeromskiego	1	kościół parafialny p.w. Bożego Ciała	
142	Hel	Żeromskiego	1	pierwsza helska kaplica katolicka (1923 r.), ob. kaplica przedpogrzebowa przy kościele p.w. Bożego Ciała	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA HEL NA LATA 2025-2028

143	Hel - na wydmach w pasie nadmorskim	Szwedzka Góra, zwana też Górą Szwedów		nieczynna latarnia morska	
144	Hel - Bór	w lesie, przy torowisku kolejowym, po jego płn. stronie (ok. 3 km na płn. od Helu)		3. Bateria Artylerii Stałej (3.BAS) - stanowisko ogniowe (1101)	
145	Hel - Bór	w lesie, przy torowisku kolejowym, po jego płn. stronie (ok. 3 km na płn. od Helu)		3. Bateria Artylerii Stałej (3.BAS) - stanowisko ogniowe (1102)	
146	Hel - Bór	w lesie, przy torowisku kolejowym, po jego płn. stronie (ok. 3 km na płn. od Helu)		3. Bateria Artylerii Stałej (3.BAS) - stanowisko ogniowe (1103)	
147	Hel - Bór	w lesie, przy torowisku kolejowym, po jego płn. stronie (ok. 3 km na płn. od Helu)		3. Bateria Artylerii Stałej (3.BAS) - stanowisko ogniowe (1104)	
148	Hel - Bór	w lesie, przy torowisku kolejowym, po jego płn. stronie (ok. 3 km na płn. od Helu)		3. Bateria Artylerii Stałej (3.BAS) - główny punkt kierowania ogniem z artyleryjską stacją radiolokacyjną (1006)	
149	Hel - Bór	w lesie, przy torowisku kolejowym, po jego płn. stronie (ok. 3 km na płn. od Helu)		3. Bateria Artylerii Stałej (3.BAS) - zapasowy punkt kierowania ogniem (1108)	
150	Hel - Bór	w lesie, przy torowisku kolejowym, po jego płn. stronie (ok. 3 km na płn. od Helu)		3. Bateria Artylerii Stałej (3.BAS) - schron garaż dla agregatów reflektorów (1122)	
151	Hel - Bór	w lesie, przy torowisku kolejowym, po jego płn. stronie (ok. 3 km na płn. od Helu)		3. BAS - schron-garaż dla agregatów reflektorów (1123)	
152	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - stanowisko ogniowe (204)	
153	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - centrala artyleryjska (205)	
154	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - schron z wieżą radarową (206)	
155	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - elektrownia (209)	
156	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - główny punkt kierowania ogniem (207)	
157	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - zapasowy punkt kierowania ogniem (208)	

158	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - schron załogi (211)	
159	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - schron załogi (212)	
160	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - żelbetonowa kopuła dla karabinów maszynowych Rejonu Umocnionego Hel (K1)	
161	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - żelbetonowa kopuła dla karabinów maszynowych Rejonu Umocnionego Hel (K2)	
162	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - żelbetonowa kopuła dla karabinów maszynowych Rejonu Umocnionego Hel (K3)	
163	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - żelbetonowa kopuła dla karabinów maszynowych Rejonu Umocnionego Hel (K4)	
164	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS) - żelbetonowa kopuła dla karabinów maszynowych Rejonu Umocnionego Hel (K5)	
165	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego - w lesie, ok. 500 m od brzegu morza, na płn.-wsch. od latarni morskiej		21. Bateria Przeciwlotnicza Rejonu Umocnionego Hel - stanowisko ogniowe dział p/lotniczego 75 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
166	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego - w lesie, ok. 500 m od brzegu morza, na płn.-wsch. od latarni morskiej		21. Bateria Przeciwlotnicza Rejonu Umocnionego Hel - stanowisko ogniowe dział p/lotniczego 75 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
167	w pasie wydmy od strony Zatoki Puckiej, na płn. od portu wojennego i ośrodka wczasowego "Kormoran"	w pasie wydmy od strony Zatoki Puckiej, na płn. od portu wojennego i ośrodka wczasowego "Kormoran"		22. Bateria Przeciwlotnicza Rejonu Umocnionego Hel, tzw. "bateria portowa" - stanowisko ogniowe dział p/lotniczego 75 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
168	w pasie wydmy od strony Zatoki Puckiej, na płn. od portu wojennego i ośrodka wczasowego "Kormoran"	w pasie wydmy od strony Zatoki Puckiej, na płn. od portu wojennego i ośrodka wczasowego "Kormoran"		22. Bateria Przeciwlotnicza Rejonu Umocnionego Hel, tzw. "bateria portowa" - stanowisko ogniowe dział p/lotniczego 75 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
169	Hel-Bór	w pasie wydmy nadmorskich, płn. stronie torowiska kolejowego		23. Bateria Przeciwlotnicza Rejonu Umocnionego Hel - stanowisko ogniowe dział p/lotniczego 75 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
170	Hel-Bór	w pasie wydmy nadmorskich, płn. stronie torowiska kolejowego		23. Bateria Przeciwlotnicza Rejonu Umocnionego Hel - stanowisko ogniowe dział p/lotniczego 75 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
171	cypel Półwyspu Helskiego	w pasie wydmy od strony Zatoki Puckiej		27. Bateria Artylerii Stałej (27 BAS) - stanowisko ogniowe (1001)	
172	cypel Półwyspu Helskiego	w pasie wydmy od strony Zatoki Puckiej		27. Bateria Artylerii Stałej (27 BAS) - stanowisko ogniowe (1002)	

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA HEL NA LATA 2025-2028

173	cypel Półwyspu Helskiego	w pasie wydmy od strony Zatoki Puckiej		27. Bateria Artylerii Stałej (27 BAS) - stanowisko ogniowe (1003)	
174	cypel Półwyspu Helskiego	w pasie wydmy od strony Zatoki Puckiej		27. Bateria Artylerii Stałej (27 BAS) - stanowisko ogniowe (1004)	
175	cypel Półwyspu Helskiego	w pasie wydmy od strony Zatoki Puckiej		27. Bateria Artylerii Stałej (27 BAS) - główny punkt kierowania ogniem (1007), potocznie "Kurza Stopka"	
176	cypel Półwyspu Helskiego	w pasie wydmy od strony Zatoki Puckiej		27. Bateria Artylerii Stałej (27 BAS) - schron agregatu (1025)	
177	cypel Półwyspu Helskiego	w pasie wydmy od strony Zatoki Puckiej		27. Bateria Artylerii Stałej (27 BAS) - schron centrali artyleryjskiej (1025)	
178	cypel Półwyspu Helskiego	w pasie wydmy od strony Zatoki Puckiej		27. Bateria Artylerii Stałej (27 BAS) - garaż dla reflektora (1017)	
179	cypel Półwyspu Helskiego	w pasie wydmy od strony Zatoki Puckiej		27. Bateria Artylerii Stałej (27 BAS) - schron agregatu (1022)	
180	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		31. Bateria Artylerii Nadbrzeżnej Rejonu Umocnionego Hel, tzw. Bateria im. Heliodora Laskowskiego (31BAN), potocznie "bateria cypłowa", późniejsza 13 BAS- stanowisko ogniowe (200)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
181	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		31. Bateria Artylerii Nadbrzeżnej Rejonu Umocnionego Hel, tzw. Bateria im. Heliodora Laskowskiego (31BAN), potocznie "bateria cypłowa", późniejsza 13 BAS - stanowisko ogniowe (201)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
182	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		31. Bateria Artylerii Nadbrzeżnej Rejonu Umocnionego Hel, tzw. Bateria im. Heliodora Laskowskiego (31BAN), potocznie "bateria cypłowa", późniejsza 13 BAS - stanowisko ogniowe (202)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
183	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		31. Bateria Artylerii Nadbrzeżnej Rejonu Umocnionego Hel, tzw. Bateria im. Heliodora Laskowskiego (31BAN), potocznie "bateria cypłowa", późniejsza 13 BAS - stanowisko ogniowe (203)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
184	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		31. Bateria Artylerii Nadbrzeżnej Rejonu Umocnionego Hel, tzw. Bateria im. Heliodora Laskowskiego (31BAN), potocznie "bateria cypłowa", późniejsza 13 BAS - schron amunicyjny (213)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
185	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		31. Bateria Artylerii Nadbrzeżnej Rejonu Umocnionego Hel, tzw. Bateria im. Heliodora Laskowskiego (31BAN), potocznie "bateria cypłowa" - schron centrali artyleryjskiej (1021), po wojnie stanowisko dowodzenia 27 Baterii Artylerii Stałej (27BAS)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
186	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		31. Bateria Artylerii Nadbrzeżnej Rejonu Umocnionego Hel, tzw. Bateria im. Heliodora Laskowskiego (31BAN), potocznie "bateria cypłowa" - schron agregatu prądowłóczego (1025), po wojnie schron agregatu prądowłóczego 27 Baterii Artylerii Stałej (27BAS)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA MIASTA HEL NA LATA 2025-2028

187	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		31. Bateria Artylerii Nadbrzeżnej Rejonu Umocnionego Hel, tzw. Bateria im. Heliodora Laskowskiego (31BAN0, potocznie "bateria cypłowa" - schron amunicyjny (213), po wojnie schron amunicyjny 13 baterii Artylerii Stałej (13BAS)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
188	cypel Półwyspu Helskiego	cypel Półwyspu Helskiego		31. Bateria Artylerii Nadbrzeżnej Rejonu Umocnionego Hel, tzw. Bateria im. Heliodora Laskowskiego (31BAN), potocznie "bateria cypłowa" - koszary	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
189	Hel - Bór	w lesie, w pasie wydmy nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, na ptn.-wsch. od linii kolejowej		32. Bateria Artylerii Przeciwdesantowej Rejonu Umocnionego Hel 2x105 mm, tzw. "grecka" - schron większy (32/A)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
190	Hel - Bór	w lesie, w pasie wydmy nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, na ptn.-wsch. od linii kolejowej		32. Bateria Artylerii Przeciwdesantowej Rejonu Umocnionego Hel 2x105 mm, tzw. "grecka" - schron mniejszy (32/A)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
191	Hel - Bór	w lesie, w pasie wydmy nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, na ptn.-wsch. od linii kolejowej		32. Bateria Artylerii Przeciwdesantowej Rejonu Umocnionego Hel 2x105 mm, tzw. "grecka" - stanowisko ogniowe dla dział 105 mm (32/B)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
192	Hel - Bór	w lesie, w pasie wydmy nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, na ptn.-wsch. od linii kolejowej		32. Bateria Artylerii Przeciwdesantowej Rejonu Umocnionego Hel 2x105 mm, tzw. "grecka" - stanowisko ogniowe dla dział 105 mm (32/B)	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
193	w lesie, w pasie wydmy nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, ok.200 m od linii brzegowej	w lesie, w pasie wydmy nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, ok.200 m od linii brzegowej		33. Bateria Artylerii Przeciwdesantowej Rejonu Umocnionego Hel 2x105 mm, tzw. "duńska" - schron większy	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
194	w lesie, w pasie wydmy nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, ok.200 m od linii brzegowej	w lesie, w pasie wydmy nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, ok.200 m od linii brzegowej		33. Bateria Artylerii Przeciwdesantowej Rejonu Umocnionego Hel 2x105 mm, tzw. "duńska" - schron mniejszy	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
195	w lesie, w pasie wydmy nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, ok.200 m od linii brzegowej	w lesie, w pasie wydmy nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, ok.200 m od linii brzegowej		33. Bateria Artylerii Przeciwdesantowej Rejonu Umocnionego Hel 2x105 mm, tzw. "duńska" - stanowisko ogniowe dla dział 105 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.

196	w lesie, w pasie wydmy nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, ok. 200 m od linii brzegowej	w lesie, w pasie wydmy nadmorskich cypla Półwyspu Helskiego, ok. 200 m od linii brzegowej		33. Bateria Artylerii Przeciwdesantowej Rejonu Umocnionego Hel 2x105 mm, tzw. "duńska" - stanowisko ogniowe dla dział 105 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
197	w lesie ok. 1 km na płn. od dworca PKP	w lesie, w pasie pomiędzy linią kolejową a szosą helską		niemiecka Bateria Artylerii Nadbrzeżnej "Schleswig-Holstein" /3x406 mm/ - stanowisko ogniowe B1 dla armaty 406 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
198	w lesie ok. 1 km na płn. od dworca PKP	w lesie, w pasie pomiędzy linią kolejową a szosą helską		niemiecka Bateria Artylerii Nadbrzeżnej "Schleswig-Holstein" /3x406 mm/ - stanowisko ogniowe B2 dla armaty 406 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
199	w lesie ok. 1 km na płn. od dworca PKP	w lesie, w pasie pomiędzy linią kolejową a szosą helską		niemiecka Bateria Artylerii Nadbrzeżnej "Schleswig-Holstein" /3x406 mm/ - stanowisko ogniowe B3 dla armaty 406 mm	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
200	w lesie ok. 1 km na płn. od dworca PKP	w lesie, z zachodu od szosy helskiej		niemiecka Bateria Artylerii Nadbrzeżnej "Schleswig-Holstein" /3x406 mm/ - wieża kierowania ogniem	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
201	w lesie ok. 1 km na płn. od dworca PKP	w lesie, w pasie pomiędzy linią kolejową a szosą helską		niemiecka Bateria Artylerii Nadbrzeżnej "Schleswig-Holstein" /3x406 mm/ - magazyn amunicyjny	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
202	w lesie ok. 1 km na płn. od dworca PKP	w lesie, w pasie pomiędzy linią kolejową a szosą helską		niemiecka Bateria Artylerii Nadbrzeżnej "Schleswig-Holstein" /3x406 mm/ - magazyn amunicyjny	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
203	w lesie ok. 1 km na płn. od dworca PKP	w lesie, w pasie pomiędzy linią kolejową a szosą helską		niemiecka Bateria Artylerii Nadbrzeżnej "Schleswig-Holstein" /3x406 mm/ - estakada transportowa baterii	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.
204	w lesie ok. 1 km na płn. od dworca PKP	w lesie, po obu stronach szosy helskiej. Torowisko łączy wszystkie elementy strukturalne baterii		niemiecka Bateria Artylerii Nadbrzeżnej "Schleswig-Holstein" /3x406 mm/ - zachowane elementy torowiska wewnętrznej kolejki wąskotorowej	A-1693 z dn. 15.06.1999 r.

3.3.3. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Istnieje konieczność uwzględniania zaleceń konserwatorskich w stosunku do terenów obejmujących stanowiska wymienione w Archeologicznym Zdjęciu Polski. Karty obszarów i stanowisk Archeologicznego Zdjęcia Polski są dostępne u Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku. Oznaczone są także na miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (MPZP).

Zabytki archeologiczne stanowią jedną z najciekawszych kategorii dziedzictwa kulturowego. W wielu przypadkach są jedynym źródłem informacji o rozwoju i charakterze osadnictwa na konkretnym terenie.

Zgodnie z **Kartą Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS** (Lozanna 1990): „Dziedzictwo archeologiczne stanowi tę część dziedzictwa materialnego, w stosunku do której podstawowych informacji dostarczają metody archeologiczne (...) Jest wrażliwym, nieodnawialnym bogactwem kulturowym. Użytkowanie każdego terenu powinno być kontrolowane i rozwijane tak, aby zminimalizować zniszczenie dziedzictwa archeologicznego. (...) Ochrona dziedzictwa archeologicznego powinna być integrowana na płaszczyźnie polityki planowania przestrzennego na poziomie międzynarodowym, narodowym, regionalnym i lokalnym. (...) Obowiązkiem każdego kraju jest zapewnienie odpowiednich środków finansowych dla jego ochrony. Zadaniem prawodawstwa jest zapewnienie ochrony dziedzictwu archeologicznemu stosownie do potrzeb, historii i tradycji każdego kraju i regionu, z uwzględnieniem ochrony stanowisk *in situ* oraz odpowiednich potrzeb badawczych. (...) Prawo winno zabraniać niszczenia, degradowania i zmieniania wszelkich archeologicznych stanowisk i zabytków, obiektów i obszarów archeologicznych wraz z ich otoczeniem bez zgody odpowiednich władz archeologicznych. (...) podstawowym instrumentem strategii ochrony dziedzictwa archeologicznego jest ogólne rozpoznanie zasobów archeologicznych. (...) Należy przyjąć podstawową zasadę, aby zbieranie informacji o dziedzictwie archeologicznym nie niszczyło świadectwa archeologicznego bardziej, niż jest to konieczne dla ochrony lub osiągnięcia celów naukowych. (...) Ogólnym celem opieki, konserwacji dziedzictwa archeologicznego i organizacji jego zarządzania powinna być ochrona zabytków, obszarów i stanowisk *in situ* wraz z długoterminową konserwacją i troską o wszystkie z tym związane rysunki, zapiski, zbiory itp. (...). Dziedzictwo archeologiczne jest wspólnym dziedzictwem całej ludzkości. Dlatego też współpraca międzynarodowa jest konieczna dla rozwoju i utrzymania standardów jego zachowania.

Ważna rola dziedzictwa archeologicznego została także podkreślona w zapisach „**Europejskiej konwencji o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego**” z **La Valetta** (1992), która uznała je za źródło *zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych*. Z zapisu tego wynika konieczność umiejętnego pogodzenia dwóch podstawowych celów działań ochronnych i opiekuńczych w odniesieniu do dziedzictwa archeologicznego: ochrony dziedzictwa archeologicznego jako źródła *zbiorowej pamięci europejskiej* oraz jako instrumentu dla badań historycznych i naukowych.

Państwa – strony konwencji z La Valetta zobowiązują się do utworzenia systemu prawnego dla ochrony dziedzictwa archeologicznego, stosowania procedur upoważniających do przeprowadzenia oraz nadzoru wykopalisk i innych prac archeologicznych w taki sposób, aby zapobiec nielegalnym wykopaliskom oraz aby archeologiczne wykopaliska i poszukiwania były przeprowadzane w sposób naukowy i nieszkodliwy dla przedmiotów badania.

Państwa – strony konwencji zobowiązują się także do stosowania środków fizycznej ochrony dziedzictwa archeologicznego oraz do podejmowania próby pogodzenia i połączenia odpowiednich potrzeb archeologicznych oraz planów zagospodarowania przestrzennego oraz do zapewnienia publicznego finansowego wsparcia dla badań archeologicznych, a także do prowadzenia działalności edukacyjnej na temat dziedzictwa archeologicznego.

Ochrona zabytków archeologicznych jest w Polsce uregulowana przepisami **Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** oraz pakietem odpowiednich aktów wykonawczych (rozporządzeń Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego), a także niektórymi przepisami **Ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska**. Ochronę dziedzictwa archeologicznego (znajdującą się w gestii właściwej administracji państwowej i w części samorządowej) zapewniają w szczególności przepisy **Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**. Zgodnie z nią ochronie i opiece podlegają (bez względu na stan zachowania) zabytki archeologiczne, w tym pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska oraz relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Prowadzenie badań archeologicznych wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska głosi m.in.:

Art. 101. Ochrona powierzchni ziemi polega na: 1) racjonalnym gospodarowaniu; 2) zachowaniu funkcji środowiskowych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, w tym między innymi:

(...) f) zbioru dziedzictwa geologicznego, geomorfologicznego i archeologicznego;

B. OCHRONA STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

1. Wymóg uzgadniania z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszystkich planów i projektów dotyczących stref ochrony archeologicznej.
2. Konieczność inwentaryzacji i dokumentacji obszarów archeologicznych objętych strefami ochronnymi przed podjęciem tam prac ziemnych.

3. Zakaz inwestowania na terenie stanowisk o własnej formie krajobrazowej, a także na obszarze przylegającym bezpośrednio do nich.

Wykaz stanowisk archeologicznych na terenie gminy Hel

Nr stan. na arkuszu	Nazwa stanowiska	Nr stanowiska	Rodzaj stanowiska	Chronologia stanowiska	Zasięg stanowiska
AZP 6-45/1	Hel	1	Osada	Wczesna epoka żelaza	Nieustalony
AZP 6-45/2	Hel	2	Obozowisko	Mezolit	Nieustalony
AZP 6-45/3		3	Osada	Późne średniowiecze	Nieustalony
AZP 6-45/4	Hel	4	Ślad osadniczy	Epoka kamienia	Nieustalony
AZP 6-45/5		5	Ślad osadniczy	Epoka kamienia	Znany
Ażp 6-45/6		6	1. Ślad osadniczy 2. ślad osadniczy	1. Epoka kamienia 2. Późne średniowiecze	Znany
AZP 6-45/7	Hel	7	Punkt osadniczy	Okres nowożytny	Znany
AZP 6-45/8		8	Ślad osadniczy	Epoka kamienia	Znany
AZP 6-45/9		9	1. Ślad osadniczy 2. Ślad osadniczy 3. Ślad osadniczy	1. Neolit 2. wczesne średniowiecze 3. późne średniowiecze	Znany
AZP 6-45/10		10	Punkt osadniczy	Późne średniowiecze	Znany

3.3.4. ZABYTKI RUCHOME

1. Artefakty morskie i rybackie

Najstarsze zabytki ruchome związane z Helem to przedmioty rybackie:

- drewniane łodzie rybackie typu pomuchel i barkasy z XIX i początku XX wieku,
- tradycyjne narzędzia połowowe: sieci, węże do śledzi, kołowrotki, wiosła, boje korkowe,
- przedmioty codziennego użytku rybaków i ich rodzin: skrzynie, ceramika, elementy odzieży.

Część z tych obiektów znajduje się w Muzeum Rybołówstwa w Helu, mieszczącym się w dawnym kościele ewangelickim z XV w. – to tam zachowały się autentyczne eksponaty, które obrazują kulturę materialną Kaszubów i mieszkańców Półwyspu Helskiego.

2. Zabytki ruchome militarne

Hel odegrał kluczową rolę podczas kampanii wrześniowej 1939 roku oraz w okresie zimnej wojny. Dzięki temu miasto może dziś poszczycić się bogatą kolekcją zabytków techniki wojskowej, szczególnie skoncentrowaną w obrębie Muzeum Obrony Wybrzeża (MOW):

- działa artyleryjskie kalibru 105 i 152 mm,
- haubice i moździerze przenośne i stacjonarne,
- przyrządy celownicze, telefony polowe, radiostacje wojskowe,
- mundury żołnierskie z okresu międzywojennego i powojennego,
- uzbrojenie lekkie – karabiny, pistolety, bagnety (część zdezaktywowana, ale oryginalna)
- oryginalne tablice, oznaczenia wojskowe,
- plany fortów,
- skrzynie z amunicją.

3. Sprzęt i pamiątki morskie – technika nautyczna

W Helu zachowały się również zabytkowe sprzęty z latarni morskiej:

- oryginalne soczewki,
- lampy naftowe,
- modele starych aparatów optycznych (część eksponowana czasowo),
- instrumenty nawigacyjne używane na kutrach i statkach – sekstanty, kompasy, logi okrętowe,
- modele statków rybackich i wojennych wykonane przez miejscowych rzemieślników i marynarzy.

Niektóre z tych obiektów można oglądać w sezonowych wystawach lub w kolekcjach prywatnych, udostępnianych na czasowych ekspozycjach.

4. Ruchome zabytki sakralne

Choć Hel nie jest dużym ośrodkiem sakralnym, w zbiorach lokalnych znajdują się:

- zabytkowe księgi liturgiczne i modlitewniki z XIX wieku,
- dębowa skrzynia ofiarna z dawnego kościoła,
- ornaty i naczynia liturgiczne (część pochodzi z kościołów rybaków, część ze starych kaplic wojskowych).

Wszystkie te obiekty – od łodzi i uzbrojenia po modlitewniki – są klasyfikowane jako zabytki ruchome i większość z nich figuruje w rejestrze wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Ponieważ są narażone na korozję, wilgoć i uszkodzenia, wiele z nich wymaga regularnej konserwacji. Instytucje gromadzące te obiekty prowadzą działania związane z ich ochroną, odnawianiem oraz udostępnianiem. Są to:

1. Muzeum Rybołówstwa w Helu, ul. Bulwers 2, 84-150 Hel (dawny kościół ewangelicki)

- Drewniane łodzie rybackie typu „pomuchel” – XIX/XX w.
- Sieci rybackie, drewniane węże na śledzie, skrzynie
- Kaszubska ceramika rybacka (dzbany, garnki, talerze)
- Modele dawnych kutrów
- Zabytkowe wyposażenie morskie i latarniane

2. Latarnia Morska w Helu – wystawa czasowa (w osobnym budynku obok), ul. Bałtycka 3, 84-150 Hel

- Oryginalna soczewka Fresnela z latarni (XIX w.)
- Stare lampy naftowe i sygnalizacyjne
- Sekstanty i kompasy okrętowe – m.in. z kutrów helskich

3. Muzeum Obrony Wybrzeża (MOW) – obiekt B-2 „Kierowanie Ogniem”, ul. Helska (dawne koszary, naprzeciw lunaparku), Hel

- Armata polowa 105 mm (oryginał z 1939)
- Przenośne radiostacje wojskowe, telefony polowe
- Mundury żołnierskie (II RP, LWP)
- Skrzynie amunicyjne, bagnety, hełmy, maski przeciwgazowe

4. Muzeum Helu – Ekspozycja Morska (oddział MOW), ul. Kuracyjna 1, Hel

- Modele okrętów wojennych z II wojny światowej (np. ORP Burza)
- Maszyny szyfrujące, urządzenia łączności pokładowej
- Zabytki sakralne (przechowywane muzealnie lub w zbiorach parafialnych)

5. Kościół pw. Bożego Ciała w Helu (obecnie filia muzeum) ul. Bema 32

- Księgi liturgiczne (XIX / pocz. XX w.)
- Drewniana skrzynia ofiarna (XIX w.)
- Ornamenty drewniane z dawnego ołtarza rybackiego
- Wyróżniające się eksponaty prywatne / czasowe

3.3.5. ZASOBY MUZEALNE

Na terenie gminy działa Helski Kompleks Muzealny.

A. Muzeum Rybołówstwa w Helu jest oddziałem Centralnego Muzeum Morskiego w Gdańsku. Wystawa "Dzieje rybołówstwa na wodach Zatoki Gdańskiej" prezentuje

problematykę związaną z historią Bałtyku., w szczególności z rybołówstwem na Pomorzu Gdańskim i na Zalewie Wiślanym. Pokazane są przykłady typowej fauny bałtyckiej, narzędzia skutnicze, przyrządy do połowów ryb i myślistwa morskiego.

Wokół kościoła znajduje się skansen tradycyjnych łodzi rybackich. W skansenie prezentowane są m.in. pełnomorska łódź typu "pomeranka", pochodząca z Dębek, dawne łodzie znad Zalewu Wiślanego - żakówkę i barkasy, kuter pławnicowy i łódź "Dziunia", która stanowiła wyposażenie stacji naukowej im. Arctowskiego na Antarktydzie, a także składziki rybackie wykonane z przepołowionych łodzi i zbiorniki do przechowywania żywych ryb (sadze) oraz elementy konstrukcyjne dawnych statków wyłowione z morza przez rybaków.

- B. Muzeum Helu.** 30 maja 2015 roku otwarty został Oddział Muzeum Obrony Wybrzeża – Muzeum Przyrodniczo – Etnograficzne. Siedzibą jest obiekt B-1, „Anton”, wybudowany przez Niemców w 1941 roku jako stanowisko armaty 406 mm w kompleksie Schleswig-Holstein. W nowo wyremontowanych salach zorganizowano osiem wystaw etnograficznych, pokazujących Hel sprzed 150 laty oraz trzy wystawy przyrodnicze. Sale wystawowe oraz gabloty wypełniły się eksponatami wcześniej zgromadzonymi oraz wypożyczonymi od kolekcjonerów. W maju 2016 roku przekształcono dotychczasową placówkę muzealną w Muzeum Helu ukazujące historię naszego miasta, z działem przyrodniczym poświęconym przyrodzie Półwyspu Helskiego i Zatoki Puckiej. Remontowane są kolejne pomieszczenia pod wystawy. Na terenie wokół muzeum utworzono Ogródek Botaniczny, gdzie posadzono ponad 1000 roślin.
- C. Muzeum Obrony Wybrzeża w Helu** zostało założone i jest prowadzone przez Stowarzyszenie "Przyjaciele Helu". Zajmuje dwa obiekty na terenie dawnego Rejonu Umocnionego Hel. Są to elementy niemieckiej baterii 406 mm Schleswig-Holstein: wieża kierowania ogniem i jedno ze stanowisk artyleryjskich. Całość baterii, wraz z obiektami nie objętymi przez Muzeum, składa się z 6 elementów: wieży kierowania ogniem, 2 schronów amunicyjnych, 3 stanowisk artyleryjskich.
- D. Muzeum Kolei Helskich** znajduje się w dawnym magazynie amunicyjnym niemieckiej baterii Szleszwik-Holstein. Wokół obiektu zbudowano perony kolejowe – na jeden wjeżdża pociąg z turystami, przy drugim zaś stoją zabytkowe lokomotywy i wagony kolejki wąskotorowej. Zwiedzanie muzeum jest powiązane z zakupem biletu na trasę kolejki. Głównym z zadań muzeum jest pokazanie tej części historii obrony Wybrzeża, którą było zaangażowanie kolejarzy we wsparcie logistyki działań obronnych.

3.3.6. KRAJOBRAZ KULTUROWY

Gmina położona jest na obszarze niezwykle atrakcyjnym krajobrazowo, w olbrzymiej większości zalesionym, otoczonym ze wszystkich stron, z wyjątkiem wąskiego łącznika Mierzei Helskiej, morzem. Miasto zachowało czytelną strukturę wykształconą podczas organicznego rozwoju, począwszy od średniowiecza. Dysonans stanowią jedynie powojenne osiedla modernistycznych bloków wielorodzinnych. Istotnym elementem krajobrazu kulturowego są pozostałości umocnień i baterii artyleryjskich, tworzących jeden z najciekawszych kompleksów architektury militarnej w Polsce.

A. Obszary chronione

Park Krajobrazowy Mierzeja Wiślana obejmuje pas wybrzeża od Białogóry po Mierzeję Helską, Zatokę Pucką oraz jej zachodnie wybrzeże. Obszar gminy Hel wchodzi w całości w skład Parku.

3.3.7. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE

Hel był jedyną miejscowością leżącą na Mierzei Helskiej, która w momencie obejmowania Pomorza przez Polskę miała ludność w większości niemiecką. Po powrocie do Polski następowała polonizacja osady. Władze dążyły do zmiany stosunków etnicznych, popierając m.in. budowę polskiej kolonii domków rybackich a także osiedla domków jedno- i dwurodzinnych wznoszonych indywidualnie przez polskich rybaków. Przykładem ówczesnej polityki narodowościowej jest skierowane do jednego z petentów, starających się o zakup działki w Tupadłach, wyjaśnienie: "Państwowy Urząd Ziemski w okolicach nadmorskich stosuje prawo pierwokupu tylko w tym celu, aby ten skrawek nadmorskiej ziemi zaludnić elementem tylko narodowo pewnym i nie dopuścić do osadzenia się żywiołu nieodpowiedniego skłonności do przyjmowania wrogiej dla Państwa agitacji w sąsiedztwie". Napływ ludności polskiej do Helu wyrażał się także w budowie willi i pensjonatów. W 1930 r. wśród 900 mieszkańców osady było 400 Polaków. Po II wojnie światowej ucieczka i wysiedlenie Niemców oraz napływ ludności polskiej doprowadziły do pełnej polonizacji osady Hel. Najwięcej nowych mieszkańców przysparzał miastu garnizon - wojskowi przybywali z całej Polski a wraz z nimi rodziny.

TRADYCJE, PRACA

Na początku tego wieku ponad 95% ludności Helu utrzymywało się z rybołówstwa. Do 90-tych lat XIX stulecia zatrudnienie w innych zawodach ograniczało się do prowadzenia karczmem czy

zajazdów, których właściciele trudnili się też handlem rybami. Brak było przedstawicieli podstawowych rzemiosł jak szewców, krawców, kowali. Wszystkie potrzebne towary łącznie z chlebem sprowadzane były z Gdańska lub Pucka

Tabela 2 (Ludność trudniąca się rybołówstwem na Półwyspie Helskim w 1885 r.)

Hel	95,2 %
Jastarnia Gd. (Bór)	98,9 %
Jastarnia Pucka	99,9 %
Kuźnica	95,4 %
Chałupy	97,1 %

Charakterystyczną cechą rybołówstwa półwyspu była organizacja rybaków w zespoły zwane maszoperiami lub kompaniami. Maszoperie węgorzowe liczyły przeciętnie kilkanaście osób, łowiące śledzie niewodem były 2-krotnie liczniejsze - wchodziły w ich skład także kobiety i dzieci, które otrzymywały $\frac{1}{4}$ partu czyli udziału, podobnie jak proboszcz. Natomiast wdowy otrzymywały $\frac{1}{2}$ partu a małe dzieci i organista $\frac{1}{8}$. Chorzy i niesprawni a także powołani krótkoterminowo do wojska otrzymywali cały udział. Dodatkowy part przypadał właścicielowi łodzi. Osoby upoważnione do połowy działu nazywano półpartnikami do mniejszych części - mandelnikami. Istniały także maszoperie szprotowe i łososiowe. Kompanie przyjmowały nazwę od sternika zwanego szyprem, którego obierali pozostali rybacy - maszopi, o ile nie było to stanowisko dziedziczne. Maszoperie pełniły również funkcje samorządu rybackiego: przydzielaly miejsca połowu, czyli tonie – każdego roku innej maszoperii (ze względu na odmienną obfitość połowów w różnych rewirach), zapewniały wszystkim mieszkańcom udział w połowach. Każdy miał prawo należeć do maszoperii. Maszoperie były przeważnie zespołami krewniaczymi. Zmiany w składzie powodowane były wypadkami losowymi. Regułą było, że syn dziedziczył miejsce po ojcu. Każdy członek zespołu obowiązany był do równomiernego wkładu pracy i sprzętu. Sprzęt oznaczano znakami własnościowymi - merkami, zachowanymi do dzisiaj. Początki maszoperii sięgają XV w. Sezon połowowy trwał w średniowieczu siedem miesięcy, do św. Marcina (11 listopada). Lata chude, w których łowiono mało ryb, zdarzały się rzadko, przede wszystkim dzięki obfitym ławicom śledzi. Rybacy łowiący dorsze, węgorze, łososie i foki pracowali samodzielnie, natomiast łowiących śledzie obowiązywał system nakładu, w którym kupcy zapewniaли rybakom sprzęt, płacąc im gotówką i rybami. W XV w. zaczynają się samorzutnie tworzyć spółki rybaków łowiących niewodem węgorze, łososie, dorsze. Wzorem organizacyjnym dla tych spółek mogły być zespoły śledziowe organizowane przez kupców-nakładców. Rybacy uniezależniając się od nich przenosili sposób organizacji do

połowów innych ryb - gdzie nie obowiązywał nakład (przyczyniała się do tego coraz mniejsza obfitość ławic śledziowych). Wilkierze z XV w., ustalające normy organizacyjne dla rybołówstwa, pomocników szypra nazywają już wtedy maszopami. Przedterminowe zerwanie spółki karano 3 grzywnami - świadczy to o ugruntowaniu się tej formy rybołówstwa. W XVI w. maszoperie niewodowe działają nie tylko na Nad Zatoką Pucką, ale także na Mierzei Wiślanej, na jeziorze Dąbie, wyspie Uznam a nawet w Finlandii. W XX w. na półwyspie stanowisko szypra w maszoperiach węgorzowych było dziedziczne. System maszoperyjny rybołówstwa wiązał się ściśle z podziałem akwenów przybrzeżnych na tonie (ton, tonjo). Poszczególni szyprowie dzierżawili lub wykupywali prawa do użytkowania akwenów przylegających do wyznaczonych odcinków brzegu długości od niespełna 1 km do prawie 2 km. Wprowadzenie w 1874 r. wolności rybołówstwa w Prusach spowodowało odstępianie od systemu dzierżaw toni. Tonie ze względu na ich nierówną wydajność przyznawano w Helu poszczególnym maszoperiom corocznie drogą losowania (we wsiach kaszubskich na zasadzie rotacji). W drugiej połowie lat 30-tych dzięki modernizacji portu helskiego nastąpił wyraźny zwrot w kierunku uprzemysłowienia rybołówstwa. Rozwój rybołówstwa kutrowego był jednym z czynników podważających tradycyjny system organizacji połowów. Maszoperie niewodowe (szprotowe) zakładane po wojnie przez młodych rybaków zrywały niekiedy z zasadą równego wkładu sprzętowego. Obok szyprów tradycyjnych pojawili się szyprowie zawdzięczający swą pozycję posiadaniu niewodu - wkład sprzętu powodował dodatkowe 2-3 party dla szypra. W maszoperiach żakowych (węgorzowych) następowało rozbiecie na grupy łódkowe - szyper przestawał być gospodarzem toni, a funkcje te przejmowały na wydzielonych odcinkach toni (sztedach) grupy łódkowe. Znaczną część funkcji maszoperii przejmowało państwo, gromadzkie rady narodowe, Związek Zawodowy Rybaków. Maszoperie przekształcały się w zwykłe spółki. Elitą majątkową wsi stawali się właściciele kutrów, zatrudniający siłę najemną. Coraz większą rolę odgrywało państwowe przedsiębiorstwo połowowe Koga. Rozwój turystyki rozpoczął się w Helu wraz z uruchomieniem stałej komunikacji z Gdańskiem, otwarciem kąpieliska i domu zdrojowego w latach 90-tych XIX wieku. Polska po odzyskaniu niepodległości posiadała jedynie skrawek wybrzeża od Redłowa do Dębka co spowodowało, iż znaczenie turystyczne tego regionu ogromnie wzrosło. Każda z miejscowości wybrzeża uzyskała rangę ważnej stacji turystycznej. Ruch turystyczny z początku elitarny zaczął się przekształcać w coraz bardziej masowy. W 1923 r. odnotowano na Helu dużą liczbę młodzieży, która przyjeżdżała tu na kilka dni, nocując często w wagonach kolejowych. Miało to z pewnością związek z uruchomieniem linii kolejowej. Do 1928 r. Hel był traktowany przez władze lokalne i powiatowe jako trwałe letnisko. Prowadzone były szeroko zakrojone prace planistyczne, w części realizowane. Powstało wiele pensjonatów, hoteli i restauracji, głównie

w wyniku inwestycji prywatnych, niekiedy w formie spółek akcyjnych. Po 1928 r. Hel zaczął tracić charakter miejscowości letniskowej dla dłużej przebywających tu wczasowiczów, przedstawiając się na masowy, przepływowy ruch turystyczny. Zaniechano stopniowo zabudowy osiedla systemem willowym. Żegluga Polska uruchomiła linię wycieczkową na Hel. Bardziej elitarny ruch turystyczny zaczął się przenosić do budującej się od 1928 r. Juraty, a także do mających od początku taki charakter Jastrzębiej Góry i Jasnego Wybrzeża. Po II wojnie światowej ruch turystyczny nasilił się jeszcze bardziej, mimo uzyskania przez Polskę znacznie szerszego dostępu do Bałtyku. Przyczyniła się do tego popularyzacja turystyki, rozwój instytucji wczasów pracowniczych, a także polityka władz PRL świadomie dążących do niwelacji różnic społecznych, a w rozwoju taniej, masowej turystyki widzących sposób na pozyskanie społeczeństwa.

Pod koniec XIX w. życie rybaków szło jeszcze zgodnie z tradycyjnym rytmem nie zmodyfikowanym zbyt przez wpływy cywilizacji technicznej. Strój odświętny męski charakteryzował się w tych czasach przewagą koloru ciemno-modrego - spodnie, żakiety, kamizelki i czapki w tym kolorze. Strój kobiecy nie był tak jednolity, wyjąwszy "rembowane muce" czyli czarne czapeczki naszywane małymi "rembkami" czyli koronkami z których opadały na ramiona fałdy. Z przodu przyczepiano do nich białe i czerwone lub białe i modre szerokie wstążki. Nosiły kobiety także czarne, wełniane chustki. Mieszkanki Helu wyróżniały się spośród kobiet półwyspu jasnoniebieskimi sukniami w białe kropki.

Mimo dużego napływu ludności po zjednoczeniu z Polską, a szczególnie po II wojnie światowej, budowie nowego miasta - Władysławowa, kąpielisk - Juraty, Jastrzębiej Góry, Jasnego Wybrzeża, wysiedlenia ludności niemieckiej z Helu-osady omawiany teren zachował wiele ze swego tradycyjnego charakteru. Spośród miejscowości tego obszaru najbardziej autentyczny klimat dawnych wsi rybackich utrzymały Jastarnia, Kuźnica i częściowo Hel. Należy pamiętać, że wybrzeże od Dębek do Kolibek jest jedynym fragmentem naszego wybrzeża, które zachowało ciągłość historyczno-etniczną. Pozostała część wybrzeży południowego Bałtyku od Kłajpedy po Świnoujście uległa procesom całkowitego wysiedlania ludności autochtonicznej, napływowi osadników, zmieniając swoją tożsamość. Pobrzeże Kaszubskie jako jedyne od czasów najdawniejszych do dzisiaj było zawsze zasiedlone w większości przez Polaków. Zachowały się tu jeszcze, choć w zmienionej formie, stare zwyczaje, niekiedy dawne sposoby pracy, wspólnego użytkowania terenów, tradycyjna obyczajowość religijna. Z dawnych czasów pozostał jeszcze z rzadka zwyczaj nieogradzania podwórek i ich wspólnego użytkowania.

4. DIAGNOZA STANU ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY HEL

4.1. STRUKTURA MORFOGENETYCZNA HELU

Zmiany zapoczątkowane wprowadzeniem infrastruktury turystycznej oraz rybackiej na półwyspie, spowodowały zanikanie tradycyjnej lokalnej organizacji kultury niematerialnej, a również i przestrzennej. Przedstawiona poniżej struktura morfogenetyczna sporządzona została w oparciu o istotne czynniki tożsamości kulturowej omawianego obszaru.

1. Obszar lokacyjnego Nowego Helu, który od II poł. XV w. (tzn. od momentu gdy zdystansował Stary Hel) do dziś stanowi główną, rdzenną część miasta. Ciągłość historyczna wyraża się tutaj zasadniczo niezmiennym układem urbanistycznym, nawarstwiającą się w czasie zabudową. Obszar ten posiada charakterystyczny osiowy układ ulicowy. Centralną oś stanowi szeroka droga, wzdłuż której po obu stronach ciągnie się szczytowo zlokalizowana zabudowa. Na zapleczu budynków mieszkalnych występują zabudowania gospodarcze (niekiedy również mieszkalne) oraz przydomowe ogródki. Na granicach niektórych parcel zachowały się ścieżki, prowadzące na zaplecze układu. Zabudowa jest znacznie zróżnicowana, pod względem czasu powstania, typów przestrzennych oraz stylistyki, co stanowi odbicie starej metryki miasta oraz jego przemian. Dominuje przestrzennie kościół p.w. św. Piotra - najstarsza budowla Helu, wzniesiona w stylu gotyckim. Na krajobraz miasta składają się, najogólniej rzecz ujmując, dwa rodzaje zabudowy: tradycyjne parterowe domy rybackie oraz piętrowe kamieniczki i pensjonaty, występujące w pierzejach ulicy naprzemiennie, tworząc niekiedy niewielkie ciągi zabudowy jednego typu. W obrębie tradycyjnego rodzaju zabudowy występują najstarsze domy rybackie budowane w konstrukcji szkieletowej z wypełnieniem ceglanym, zdecydowanie dominujące w zabudowie miasta przypuszczalnie już od XVII - XVIII w. i do końca w. XIX. Drugim typem tradycyjnym są powstające od końca XIX w. domy rybackie murowane z cegły, powtarzające zasadniczo poprzednią formę brył. W obrębie architektury piętrowej występują kamieniczki (najczęściej gospody) pochodzące z przełomu XIX i XX w. oraz zbudowane w okresie międzywojennym domy mieszkalne - pensjonaty, budowane w formach ogólnopolskich, inspirowanych głównie stylami historycznymi ("narodowymi" i akademizmem) oraz w mniejszym stopniu modernizmem.

2. Port powstały w latach 1890-93, w latach 1921-1934 gruntownie modernizowany, zlokalizowany na miejscu tradycyjnej przystani rybackiej po zachodniej stronie układu urbanistycznego Nowego Helu. Pomosty wychodzą głęboko w zatokę, tworząc dwa baseny portowe. Na lądzie znajdują się przetwornie i wędzarnie ryb.
3. Obszar dawnego założenia kuracyjnego, powstałego w II poł. lat 90-tych zeszłego wieku, w poł. 1930-tych przekształconego na tereny wojskowe, przynależne do Rejonu Umocnionego Hel. Rozmieszczone na tym obszarze obiekty wojskowe wraz z infrastrukturą komunikacyjną, położone są w lesie ciągnącym się od Helu do cypla półwyspu.
4. "Polska" osada rybacka, której budowę rozpoczęto w 1927 r., położona jest na północ od tradycyjnego układu Helu. Charakterystyczne jednorodne rozplanowanie osiedla wzdłuż wyznaczonych ulic, przy określonej planowej zabudowie działek wyraźnie wydziela ten obszar w terenie. Architektura jest całkowicie jednorodna w stylu, budowana w jednym czasie i wg projektów rządowego architekta; wiejska w charakterze, oparta na ogólnopolskich wzorach stylów "narodowych".
5. Obszar związany historycznie z obiektami nawigacyjnymi i ratowniczymi w Helu, obecnie zalesiony, wykorzystywany jako teren usytuowania latarni morskiej i stacji meteorologicznej (od 1930-tych lat). Architektura jest jednorodna w charakterze, tradycyjna, pochodząca z przełomu XIX i XX w. oraz okresu międzywojennego.
6. Strefa brzegowa (plaża) o wyraźnych cechach naturalnej akumulacji osadów, z elementami antropogenicznych umocnień brzegowych oraz miejscami dawnych kąpielisk, obejmuje północno - wschodni pas półwyspu.
7. Helski Rejon Umocniony powstały w końcu 1930-tych lat. Obejmuje obszar leśny, dawnego boru helskiego, między Helem a Juratą. Charakterystyczna jest dobrze rozbudowana infrastruktura komunikacyjna (port, lądowiska, linie kolejowe normalno- i wąskotorowe, utwardzone drogi i leśne dukty), przy funkcjonującym systemie umocnień wojskowych.
8. Obszar zabudowy administracyjno-socjalnej i portu wojennego dawnego Helskiego Rejonu Umocnionego. Najprawdopodobniej na tym terenie umiejscowiony był Stary Hel, po którym nie pozostały do dziś żadne ślady.

9. Wojskowe osiedle zabudowy wielorodzinnej z końca 1930-tych lat. Układ przestrzenny oparty jest na drodze stanowiącej oś główną założenia; usytuowanie budynków pozwala poprowadzić jeszcze oś prostopadłą, co wskazuje na symetryczność osiedla. Architektura jest jednorodna - modernistyczna.

10. Obszar otwarty wokół kościoła zbudowanego w 1933 r., funkcjonalnie usługowy. Mimo istnienia wielu obiektów administracyjnych, usługowych i handlowych, brak na nim jednolitej koncepcji przestrzennej, czego powodem może być różny czas zagospodarowywania tego obszaru. Architektura jest również różnorodna - dominuje przestrzenie i formalnie modernistyczna bryła kościoła, ponadto występują budynki o formach ogólnopolskich z okresu międzywojennego oraz budowle współczesne, w formach prostopadłościanów, w tym tymczasowe substandardowe pawilony.

11. Obszar współczesnej zabudowy wielorodzinnej we wschodniej części Helu. Prócz kilku osobno stojących zagród, znajdują się tam trzy skupiska zabudowy blokowej, z których dwa posiadają specyficzny owalnicowy układ bloków, wytworzone w ich środkach wnętrza wykorzystywane są publicznie. Skrajne wschodnie skupisko zabudowy stanowi jakby niedomknięty od północy owal, znacznie gęściej zagospodarowany.

12. Ogólnodostępny obszar leśny we wschodniej części Helu. Obejmuje słabo zainwestowany obszar lasu z wyznaczonymi ścieżkami i duktami leśnymi.

13. Wojskowe osiedle zabudowy wielorodzinnej z połowy lat 1950-tych, stanowiące rozszerzenie osiedla wojskowego z okresu międzywojennego. Posiada nieregularny układ przestrzenny oparty na wyznaczonych drogach, których przebieg ustalono w związku z osiedlem sąsiadującym. Architektura posiada elementy form tradycyjnych – niewielkie kubatury i czterospadowe dachy.

14. Obszar kolejowy przy stacji w Helu. Liniowy układ przestrzenny związany jest z charakterem torowisk kolejowych, po wschodniej ich stronie znajduje się zabudowa pomocnicza; w południowej części, przy dworcu kolejowym zlokalizowane są budynki obsługi pasażerskiej. We wschodniej części, przy drodze znajduje się cmentarz komunalny. Zabudowa stacji kolejowej pochodzi z lat 1920-tych, reprezentuje formy tradycyjne - lokalne i ogólnopolskie.

15. Latarnia morska na Górze Szwedów. Obszar wokół niedozorowanej latarni morskiej, położonej na piaszczystym wzniesieniu, sąsiadującym z płaską plażą morską.

16. Obszar szczególnie zainwestowany zabudową na obszarze Rejonu Umocnionego w Helu. Po obu stronach drogi, na wyznaczonej nieregularnej siatce ulic, zlokalizowane są osiedla wojskowej zabudowy magazynowej i budynki administracyjne - zbudowane w prostych formach współczesnych.

17. Obszar po dawnej latarni morskiej - Bór. Zachował się przestrzennie określony teren, na osi linii kolejowej oraz na granicy starego boru i młodnika.

18. Obszar maksymalnych wysokości półwyspu, obsadzony krzewami i młodym lasem sosnowym.

19. Wojskowe osiedle współczesnej mieszkaniowej zabudowy wielorodzinnej przy granicy z Juratą. Architektura posiada elementy form tradycyjnych - niewielkie kubatury i czterospadowe dachy.

Z przedstawionej powyżej struktury morfogenetycznej wynikają określone relacje.

"Kulturowym centrum" innych jednostek jest historyczny układ przestrzenny Nowego Helu – lokacja miejska. Jednostka ta charakteryzuje się wewnątrz dużą jednorodnością.

Natomiast jednostki posiadające określony charakter funkcjonalny (latarnie morskie 10.5., 10.15.) cechuje na ogół różnorodność wewnętrzna, są wśród nich obszary dość znacznie zróżnicowane, w których niezbędne (podstawowe) są elementy dominujące, np. w jednostce 10.5. dominującymi obiektami są: latarnia morska i stacja meteorologiczna, pozostały teren stanowi ich funkcjonalną otulinę.

Analizując relacje między poszczególnymi jednostkami należy stwierdzić, że kulturowo istniała zawsze zależność młodszych obszarów od starszych, tzn. lokalizacja portu, osady rybackiej, czy zabudowy współczesnej w Helu musiała być warunkowana istnieniem ośrodka, jakim był średniowieczny obszar miasta lokacyjnego. Zależność ta trwa do dziś.

Z uwagi na czas formowania się jednostek, można teoretycznie określić znaczenie każdej z nich względem siebie. Podstawą tegoż wartościowania będzie proces przemian środowiska kulturowego, tzn. dynamiczne trwanie i zmiany określonych warunków kulturowych w czasie. W związku z tym można mówić o niezaprzeczalnych wartościach przestrzennych,

materialnych i niematerialnych pierwotnych osad, które stanowią jednostki centralne (10.1.). Pozostałe układy przestrzenne, nawiązujące do istniejących wcześniej, nie wykształciły na ogół jeszcze własnej tożsamości kulturowej. Mogą one być natomiast bardzo ważnymi elementami pierwotnego układu. Niekiedy niestety stają się elementem dysharmonizującym zastany układ (10.11.).

4.2. TYPY ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH

1. Zabytki sakralne

Na terenie gminy znajdują się dwa zabytkowe kościoły. Jeden z nich, pw. Bożego Ciała, pełni w dalszym ciągu funkcję sakralną, drugi, pw. św. Piotra i Pawła, mieści obecnie Oddział Rybołówstwa Centralnego Muzeum Morskiego.

2. Zabytki techniki

I. Zespół latarni morskiej w Helu, w skład którego wchodzi:

1. latarnia morska;
2. dom latarników;
3. zabudowania gospodarcze domu latarników:
 - skład opału z ubikacjami,
 - budynek inwentarski,
 - pralnia,
 - piwniczka ziemna,
 - wędzarnia;
4. fundamenty nieistniejącej latarni morskiej z 1820 r.;
5. maszt sygnalizacyjny radiolatarni;
6. piwniczki ziemne - magazyny paliwa i amunicji;
7. budynek inwentarski - wraz z terenem historycznym w granicach założenia

II. Nieczynna latarnia morska na Szwedzkiej Górze

III. Dworzec kolejowy

3. Zabytki budownictwa obronnego

I. Zespół koszarowy (po 1945 r. - 22 Dywizjon Ogniowy Wojsk Rakietowych):

1. budynek koszarowy,
2. stołówka koszarowa,
3. wartownia przy bramie wjazdowej od strony ul. Przybyszewskiego

II. Siedziba Korpusu ochrony Pogranicza /KOP/, ob. siedziba Podleśnictwa Hel

III. 3. Bateria Artylerii Stałej (3. BAS)

1. stanowisko ogniowe (1101)
2. stanowisko ogniowe (1102)
3. stanowisko ogniowe (1103)
4. stanowisko ogniowe (1104)
5. główny punkt kierowania ogniem z artyleryjską stacją radiolokacyjną (1006)
6. zapasowy punkt kierowania ogniem (1108)
7. schron garaż dla agregatów reflektorów (1122)
8. schron-garaż dla agregatów reflektorów (1123)

IV. 13. Bateria Artylerii Stałej (13 BAS)

1. stanowisko ogniowe (204)
2. centrala artyleryjska (205)
3. schron z wieżą radarową (206)
4. elektrownia (209)
5. główny punkt kierowania ogniem (207)
6. zapasowy punkt kierowania ogniem (208)
7. schron załogi (211)
8. schron załogi (212)
9. żelbetonowa kopuła dla karabinów maszynowych Rejonu Umocnionego Hel (K1)
10. żelbetonowa kopuła dla karabinów maszynowych Rejonu Umocnionego Hel (K2)
11. żelbetonowa kopuła dla karabinów maszynowych Rejonu Umocnionego Hel (K3)
12. żelbetonowa kopuła dla karabinów maszynowych Rejonu Umocnionego Hel (K4)
13. żelbetonowa kopuła dla karabinów maszynowych Rejonu Umocnionego Hel (K5)

V. 21. Bateria Przeciwlotnicza Rejonu Umocnionego Hel

1. stanowisko ogniowe dział p/lotniczego 75 mm
2. stanowisko ogniowe dział p/lotniczego 75 mm

VI. 22. Bateria Przeciwlotnicza Rejonu Umocnionego Hel, tzw. bateria portowa

1. stanowisko ogniowe działa p/lotniczego 75 mm
2. stanowisko ogniowe działa p/lotniczego 75 mm

VII. 23. Bateria Przeciwlotnicza Rejonu Umocnionego Hel

1. stanowisko ogniowe działa p/lotniczego 75 mm
2. stanowisko ogniowe działa p/lotniczego 75 mm

VIII. 27. Bateria Artylerii Stałej (27 BAS)

1. stanowisko ogniowe (1001)
2. stanowisko ogniowe (1002)
3. stanowisko ogniowe (1003)
4. stanowisko ogniowe (1004)
5. główny punkt kierowania ogniem (1007), potocznie "Kurza Stopka"
6. schron agregatu (1025)
7. schron centrali artyleryjskiej (1025)
8. garaż dla reflektora (1017)
9. schron agregatu (1022)

IX. 31. Bateria Artylerii Nadbrzeżnej Rejonu Umocnionego Hel, tzw. Bateria im. Heliodora Laskowskiego (31BAN), potocznie "bateria cyplowa", późniejsza 13 BAS

1. stanowisko ogniowe (200)
2. stanowisko ogniowe (201)
3. stanowisko ogniowe (202)
4. stanowisko ogniowe (203)
5. schron amunicyjny (213)
6. schron centrali artyleryjskiej (1021), po wojnie stanowisko dowodzenia 27. Baterii Artylerii Stałej (27BAS)
7. schron agregatu prądotwórczego (1025), po wojnie schron agregatu prądotwórczego 27 Baterii Artylerii Stałej (27BAS)
8. schron amunicyjny (213), po wojnie schron amunicyjny 13 baterii Artylerii Stałej (13BAS)
9. koszary

X. 32. Bateria Artylerii Przeciwdesantowej Rejonu Umocnionego Hel 2x105 mm, tzw. "grecka"

1. schron większy (32/A)

2. schron mniejszy (32/A)
3. stanowisko ogniowe dla dział 105 mm (32/B)
4. stanowisko ogniowe dla dział 105 mm (32/B)

XI. 33. Bateria Artylerii Przeciwdesantowej Rejonu Umocnionego Hel 2x105 mm, tzw. "duńska"

1. schron większy
2. schron mniejszy
3. stanowisko ogniowe dla dział 105 mm
4. stanowisko ogniowe dla dział 105 mm

XII. Niemiecka Bateria Artylerii Nadbrzeżnej "Schleswig-Holstein" /3x406 mm/

1. stanowisko ogniowe B1 dla armaty 406 mm
2. stanowisko ogniowe B2 dla armaty 406 mm
3. stanowisko ogniowe B2 dla armaty 406 mm
4. wieża kierowania ogniem
5. magazyn amunicyjny
6. magazyn amunicyjny
7. estakada transportowa baterii
8. zachowane elementy torowiska wewnętrznej kolejki wąskotorowej

4. Zabytki budownictwa drewnianego i o konstrukcji drewnianej szkieletowej

- I. Chata rybacka, ul. Wiejska 29
- II. Chata rybacka, ul. Wiejska 33
- III. Chata rybacka, ul. Wiejska 39
- IV. Chata rybacka, ul. Wiejska 78, ob. siedziba Zrzeszenia Kaszubsko – Pomorskiego
- V. Chata rybacka, ul. Wiejska 87
- VI. Chata rybacka, ul. Wiejska 100
- VII. Chata rybacka, ul. Wiejska 107
- VIII. Chata rybacka, ul. Wiejska 110
- IX. Chata rybacka, ul. Wiejska 117
- X. Chata rybacka, ul. Wiejska 119
- XI. Chata rybacka, ul. Wiejska 121
- XII. Chata rybacka, ul. Wiejska 141

5. Zabytki budownictwa murowanego

Przeważająca większość obiektów zalicza się do tej kategorii

6. Zabytkowe cmentarze i zieleń cmentarna

Cmentarz komunalny (d. rzymsko-katolicki), ul. Wiejska, przy wyjeździe z miasta w stronę Juraty.

Powstał jako parafialny cmentarz katolicki dla mieszkańców Helu.

- W XX w. stał się głównym miejscem pochówków dla całej miejscowości, przejmując funkcję cmentarza komunalnego.
- Zachowały się tu groby dawnych mieszkańców, także rybaków i osób związanych z historią miasteczka.
- Na cmentarzu znajdują się również kwatery wojenne – m.in. żołnierzy polskich poległych we wrześniu 1939 r. podczas obrony Helu oraz marynarzy.
- Pomniki i tablice upamiętniające walki obronne Helu.
- Groby wojenne z okresu II wojny światowej.
- Stare nagrobki świadczące o rybacko-morskiej tradycji mieszkańców.

Dawny cmentarz przykościelny – Muzeum Rybołówstwa

Najstarsza sakralna zieleń Helu znajduje się wokół dawnego kościoła św. Piotra i Pawła (obecnie Muzeum Rybołówstwa, ul. Bulwar Nadmorski 2). Do końca XIX wieku funkcjonował tu cmentarz przykościelny. Do dziś na terenie otaczającym budynek rosną stare drzewa, głównie klony, jawory i klony pospolite (niektóre mają ponad 100 lat), pojedyncze lipy drobnolistne, krzewy dzikiej róży i cisu.

Choć nagrobki zostały przeniesione lub uległy zniszczeniu, zieleń zachowała układ cmentarnego ogrodzenia – tworząc zamkniętą przestrzeń ciszy, oddzieloną od turystycznego zgiełku Helu.

Nieopodal, na terenie Helu Zachodniego, istniała także niemiecka kwatera cmentarna z czasów II wojny światowej. Choć zlikwidowana w latach powojennych, do dziś można rozpoznać roślinność typową dla nekropolii: gęste świerki i bluszcze porastające piaszczyste wydmy.

Otoczenie Kościoła Bożego Ciała

Przy kościele rzymskokatolickim Bożego Ciała (ul. Bema 32) znajduje się niewielki teren zielony, który pełni jednocześnie funkcję religijną (procesje, święcenie pokarmów,

nabożeństwa majowe). Rosną tu młodsze drzewa - brzozy i świerki posadzone po II wojnie światowej przez wiernych. Przy wejściu posadzono w 1998 i 2018 r. dęby upamiętniające rocznicę odzyskania niepodległości. Znajduje się tam także kilkanaście krzewów jałowca i bukszpanu.

Na Helu znajduje się kilka niewielkich miejsc pamięci poświęconych obrońcom Wybrzeża

Są to Cmentarz Marynarki Wojennej (ul. Helska, niedaleko torów kolejowych) oraz Symboliczne mogiły przy Muzeum Obrony Wybrzeża. W tych miejscach dominują sosny zwyczajne, tuje, cisy pospolite i żywotniki – sadzone przez kombatanów. W kilku miejscach rosną drzewa posadzone przez harcerzy i żołnierzy jako "dębowe krzyże pamięci". Są oznaczone tabliczkami.

Wiele spośród wspomnianych drzew i kompozycji zieleni nie jest objętych formalną ochroną konserwatorską. Dlatego coraz częściej lokalne organizacje, jak Stowarzyszenie „Przyjaciele Helu” oraz mieszkańcy podejmują działania edukacyjne, m.in. oznaczanie dawnych cmentarzy informacyjnymi tablicami, wnioskowanie o uznanie starych drzew za pomniki przyrody, tworzenie ścieżek edukacyjnych łączących historię z przyrodą.

7. Zabytkowa zieleń

Naturalnym i najstarszym elementem zieleni na Helu są lasy sosny zwyczajnej (*Pinus sylvestris*), które niegdyś porastały niemal cały półwysep. Te przystosowane do ubogiej, piaszczystej gleby drzewa były naturalną ochroną wydm i osłoną przed sztormowym wiatrem znad Bałtyku. Obok tych powszechnych na Helu zadrzewień występują sztuczne nasadzenia, z których część ma wartość zabytkową. Należą do nich:

- Aleja lipowa przy dawnej jednostce wojskowej w Helu – szpaler drzew sadzonych prawdopodobnie przed II wojną światową (40 lip posadzonych ok. 1935 r. w korytarzu o długości 200 m).
- Aleja klonowa przy ul. Wiejskiej – część to klony sadzone ok. 1950–60 r. przez mieszkańców, dziś mają już ponad 70 lat.
- Stare dęby przy Forcie Góra Szwedów – łączą historię militarną z przyrodniczą. Niektóre z tych drzew rosły jeszcze w czasach, gdy Hel był małą osadą rybacką, a inne sadzono w celu upamiętnienia wydarzeń lub jako element wojskowych koncepcji obronnych (np. sadzenie drzew tworzących osłonę maskującą fortyfikacje).

Na Helu znajduje się wiele dawnych budynków wojskowych i fortów otoczonych zielenią. Są to drzewa maskujące (głównie sosny i świerki). Część drzew i krzewów to samosiejki z lat 50. - 60., dziś już wpisane w krajobraz jako element zabytkowy. Dotyczy to szczególnie terenów przy:

- Muzeum Obrony Wybrzeża
- Baterii Schleswig-Holstein
- Forcie Góra Szwedów

4.3. OCENA STANU ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Największy zespół zabytków skoncentrowany wzdłuż ulicy Wiejskiej jest chroniony poprzez wpis obszarowy do rejestru zabytków. Wpisanych jest także indywidualnie kilka budynków z ulicy Wiejskiej. Główne zastrzeżenia, jakie można mieć do stanu zachowania domów przy Wiejskiej, to częste stosowanie niedobrej stylistycznie stolarki okiennej. Istotne jest, aby renowacje zabytkowych budynków nie odbywały się kosztem autentycznej substancji zabytkowej, jak to niestety zdarzyło się kilkakrotnie w przypadku cennych obiektów w latach 80. i 90.

Drugą grupą zabytkowych obiektów stanowi międzywojenne „polskie” osiedle rybackie. Kilka obiektów zostało niestety przebudowanych, tracąc walory zabytkowe. Przeprowadzone prace nad gminną ewidencją zabytków wyłoniły godne ochrony obiekty zachowane na terenie „polskiego” osiedla. Zespół osiedla jako całość godny jest także ochrony konserwatorskiej. Współtworzy wraz Helem lokacyjny urbanistyczny rdzeń miasta.

Niezwykła koncentracja zabytków militarnych na terenie gminy stwarza możliwość zorganizowania jednego z największych na terenie Polski muzealnych kompleksów militarnych. Ważnym momentem w realizacji tego zadania było powstanie Muzeum Obrony Wybrzeża obejmującego ochroną część baterii „Schleswig-Holstein”. Docelowym zadaniem powinno być objęcie ochroną muzealną wszystkich obiektów Helskiego Rejonu Umocnionego. W przeciwnym przypadku istnieje ryzyko dewastacji tych cennych zabytków, i to mimo objęcia ich ochroną konserwatorską. Problemem w tym przypadku jest ich oddalenie i brak możliwości nadzoru.

Innym cennym zabytkowym kompleksem jest zespół latarni morskiej. Mimo objęcia zespołu ochroną konserwatorską część obiektów ulega niestety dewastacji – przykładem zabudowania gospodarcze domu (bliźniaka) latarnika, z połowy XIX w.

Generalnie zabytki niemilitarne, takie jak zabudowa ulicy Wiejskiej, kościół (obecne Muzeum Rybołówstwa), główna latarnia morska są w dobrym stanie, bo są używane i remontowane. Natomiast dziedzictwo militarne i techniczne (fortyfikacje, dawne obiekty wojskowe, latarnia na Górze Szwedów) jest w znacznej części zaniedbane i wymagałoby inwestycji w konserwację.

1. Latarnia na Górze Szwedów

- Rok budowy: 1936
- Status: wyłączona z użytku w 1990 r.
- Stan: zaniedbana, brak opieki konserwatorskiej, wnętrze i okolica w złym stanie.
- Ryzyko: dalsza degradacja cegły i konstrukcji, możliwość utraty unikalnego zabytku techniki.

2. Opuszczone fortyfikacje Obszaru Warownego Hel

- Okres: 1935–1945 (rozbudowa także w PRL)
- Stan: część bunkrów i schronów zabezpieczona (Muzeum Obrony Wybrzeża), ale wiele stanowisk artyleryjskich, magazynów amunicji, tuneli i rowów przeciwczołgowych zarasta i niszczeje.
- Ryzyko: zawalanie się nieużytkowanych schronów, dewastacja przez turystów i złomiarzy.

3. Stare budynki wojskowe w porcie Hel

- Obiekty: dawne koszary, magazyny paliw i zaplecze marynarki.
- Stan: częściowo ruiny, nieużytkowane, często zamknięte lub odgradzone.
- Ryzyko: degradacja konstrukcji, groźba całkowitej rozbiórki bez zachowania dziedzictwa.

5. ANALIZA STRATEGICZNA SWOT

Perspektywy rozwoju gminy – mocne i słabe strony oraz wynikające stąd szanse i zagrożenia dla ochrony środowiska kulturowego

Mocne strony	Słabe strony	Czynniki sprzyjające ochronie środowiska kulturowego	Zagrożenia dla ochrony środowiska kulturowego
atrakcyjność turystyczna – piękne plaże w bezpośrednim sąsiedztwie lasów	krótki sezon turystyczny	wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki	ryzyko utraty wielu zabytków architektury militarnej
wyjątkowość położenia Helu na wysuniętym cyplu Mierzei Helskiej	duża atrakcyjność turystyczna sąsiednich gmin	włączenie dziedzictwa kulturowego w budowanie tożsamości społeczności lokalnej	ryzyko utraty oryginalnej substancji zabytkowej podczas renowacji zabytkowych obiektów
walory przyrodniczo-krajobrazowe Mierzei Helskiej, Zatoki Puckiej i Gdańskiej	trudności komunikacyjne – długotrwały dojazd do Helu	wykorzystanie mody na turystykę kulturową dla przedłużenia sezonu turystycznego	niebezpieczeństwo beładnej zabudowy, w związku z małym pokryciem terenu miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego
odrębny charakter krajobrazu kulturowego Mierzei Helskiej	ograniczona ilość wolnych terenów budowlanych	większa dbałość o przestrzeń publiczną, krajobraz, architekturę w celu podniesienia atrakcyjności turystycznej gminy	ryzyko wypełnienia przestrzeni publicznej niedostosowaną do urbanistycznego kontekstu mała

zachowana w znacznym stopniu zabudowa osady rybackiej w Nowym Helu wielki kompleks obiektów obronnych dawnego Rejonu Umocnionego Hel bliskość Aglomeracji Gdańskiej duże możliwości rozwoju turystyki wodnej		większe możliwości właściwej konserwacji budynków zabytkowych ze względu na wzrost zamożności gminy	architekturą i reklamami
--	--	--	---------------------------------

6. CELE I DZIAŁANIA W ZAKRESIE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA LATA 2025 – 2028 DLA GMINY HEL

Zgodnie z przytoczonymi wyżej przepisami ustawowymi ochrona zabytków należy do zadań własnych gminy. Ustalone poniżej priorytety, cele strategiczne i wynikające z nich cele operacyjne oraz kierunki działania wyznaczają działania gminy w zakresie ochrony zabytków na lata 2025 – 2028.

6.1. PRIORYTETY I CELE STRATEGICZNE

PRIORYTET 1. Poprawa stanu zachowania zabytków oraz ładu przestrzennego gminy

CEL STRATEGICZNY 1. Wykorzystanie środków prawnych i organizacyjnych do stworzenia odpowiednich warunków ochrony środowiska kulturowego

CEL STRATEGICZNY 2. Działania na rzecz poprawy stanu zachowania obiektów zabytkowych

PRIORYTET 2. Wzmacnianie tożsamości lokalnej i promocja gminy

CEL STRATEGICZNY 3. Wzmacnianie tożsamości lokalnej i włączenie społeczeństwa gminy w działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego

CEL STRATEGICZNY 4. Działania na rzecz zwiększenia potencjału turystycznego gminy

6.2. TABELA – CELE I DZIAŁANIA WRAZ Z TERMINARZEM

CEL STRATEGICZNY 1. Wykorzystanie środków prawnych i organizacyjnych do stworzenia odpowiednich warunków ochrony środowiska kulturowego

Cel ten koresponduje z zadaniami gminy określonymi w art. 87 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

CELE OPERACYJNE	DZIAŁANIA	TERMINARZ/ZASADY DZIAŁAŃ
CEL OPERACYJNY 1. Wykorzystanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i innych instrumentów planistycznych jako instrumentu przyczyniającego się do poprawy ładu przestrzennego gminy oraz ochrony zabytków	DZIAŁANIE 1. Opracowanie ogólnego planu zagospodarowania przestrzennego i aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, przy uwzględnieniu problematyki ochrony środowiska kulturowego	sukcesywnie
	DZIAŁANIE 2. Ujmowanie w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego i decyzjach o warunkach zabudowy zapisów o ochronie obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków i włączonych do gminnej ewidencji zabytków	sukcesywnie w miarę wydawania decyzji
CEL OPERACYJNY 2. Monitorowanie stanu zachowania zabytków oraz	DZIAŁANIE 3. Aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków	do grudnia 2028 r.

działania na rzecz jego poprawy		
	DZIAŁANIE 4. Sporządzenie następnej edycji „Programu opieki nad zabytkami”	do grudnia 2028 r.
	DZIAŁANIE 5. Informowanie władz konserwatorskich o zagrożeniu zabytków i ładu przestrzennego w gminie	
	DZIAŁANIE 6. Sporządzenie sprawozdania z realizacji „Programu opieki nad zabytkami”	grudzień 2026 r., grudzień 2028 r.
CEL OPERACYJNY 3. Objęcie ochroną prawną szczególnie wartościowych zabytków	DZIAŁANIE 7. Współpraca przy opracowywaniu wniosków do Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wpisanie najcenniejszych zabytków do rejestru zabytków	sukcesywnie

CEL STRATEGICZNY 2. Działania na rzecz poprawy stanu zachowania obiektów zabytkowych

Cel ten koresponduje z zadaniami gminy określonymi w art. 87 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

CEL OPERACYJNY 4. Finansowanie działań mających na celu poprawę	DZIAŁANIE 8. Remonty i renowacje obiektów zabytkowych należących	na podstawie uchwały Rady Miasta (dofinansowanie
--	--	---

stanu zachowania i estetyki obiektów zabytkowych	do Gminy oraz dofinansowanie remontów i renowacji obiektów zabytkowych wpisanych do Rejestru Zabytków i włączonych do Gminnej Ewidencji Zabytków oraz miejsc pamięci.	remontów obiektów włączonych do Gminnej Ewidencji Zabytków umożliwia Ustawa z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw, art. 1 pkt. 10) – lista obiektów dofinansowanych znajdzie się w sprawozdaniu z wykonania „Programu opieki nad zabytkami”
	DZIAŁANIE 9. Współpraca i dofinansowanie prac przy rozwoju i utrzymaniu Helskiego Kompleksu Muzealnego	kontynuacja
	DZIAŁANIE 10. Współpraca przy remoncie zabytkowego kościoła pw. Bożego Ciała w Helu	kontynuacja
	DZIAŁANIE 11. Renowacja zabytkowych nagrobków znajdujących się na terenie gminy	sukcesywnie
	DZIAŁANIE 12. Działania na rzecz poprawy wyglądu i odpowiedniej aranżacji przestrzeni publicznej	do sprawozdania z realizacji niniejszego „Programu...” zostanie załączona lista obiektów i wykonanych prac

CEL STRATEGICZNY 3. Wzmacnianie tożsamości lokalnej i włączenie społeczeństwa gminy w działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego

Cel ten koresponduje z zadaniami gminy określonymi w art. 87 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

CEL OPERACYJNY 5. Zwiększenie wiedzy i świadomości mieszkańców gminy nt. wagi kultywowania tradycji kulturowych regionu	DZIAŁANIE 13. Zaopatrzenie szkół w materiały umożliwiające wprowadzenie do programów szkolnych elementów wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	kontynuacja
	DZIAŁANIE 14. Edukacja społeczności lokalnej nt. wartości historycznych, zabytkowych, krajobrazowych i przyrodniczych gminy przez publikacje w gazecie samorządowej, na stronie internetowej gminy, ulotki, foldery, zajęcia dodatkowe w szkołach, koła zainteresowań itp.	kontynuacja
	DZIAŁANIE 15. Organizacja imprez folklorystycznych	kontynuacja

CEL STRATEGICZNY 4. Działania na rzecz zwiększenia potencjału turystycznego gminy

- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

CEL OPERACYJNY 6. Promocja turystyczna gminy oraz pogłębianie wiedzy o regionie	DZIAŁANIE 16. Nawiązanie współpracy z innymi gminami w celu promowania regionalnej marki turystycznej regionu	sukcesywnie
	DZIAŁANIE 17. Wspieranie wydawnictw dotyczących historii i dziedzictwa kulturowego gminy	sukcesywnie
	DZIAŁANIE 18. Wykorzystanie impres masowych organizowanych w gminie oraz innych okazji budzących zainteresowanie mediów do promocji dziedzictwa kulturowego gminy	sukcesywnie
CEL OPERACYJNY 7. Działania na rzecz rozwoju bazy i infrastruktury turystycznej	DZIAŁANIE 19. Rozbudowa infrastruktury turystycznej w miejscowościach gminy oraz wzdłuż szlaków turystycznych	sukcesywnie
	DZIAŁANIE 20. Wytyczanie i budowa oraz konserwacja	sukcesywnie

	szlaków turystycznych pieszych i rowerowych we współpracy ze starostwem powiatowym	
	DZIAŁANIE 21. Oznakowanie atrakcji turystycznych oraz zabytków	sukcesywnie
	DZIAŁANIE 22. Utworzenie punktów informacji turystycznej	sukcesywnie

6.3. MONITORING REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wójt/burmistrz/prezydent ma obowiązek sporządzania, co dwa lata sprawozdań z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania go do akceptacji przez Radę Gminy.

Wyniki osiągnięte przy realizacji Programu Opieki nad Zabytkami powinny być oceniane na podstawie stopnia realizacji działań wyszczególnionych powyżej.

6.4. INSTRUMENTARIUM GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

6.4.1. INSTRUMENTY PRAWNE:

- 1) przepisy ustawowe
- 2) programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.
- 3) miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego;
- 4) wynikające z przepisów ustawowych dokumenty wydawane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków;

6.4.2. INSTRUMENTY KOORDYNACJI:

- 1) strategia rozwoju gminy;
- 2) plany rozwoju lokalnego;
- 3) programy rozwoju infrastruktury gminy;
- 4) programy ochrony środowiska przyrodniczego;
- 5) programy prac konserwatorskich;
- 6) studia i analizy, koncepcje;
- 7) plany rewitalizacji;
- 8) umowy i porozumienia;
- 9) kontrakty;
- 10) prowadzenie instytucji, w tym tworzenie podmiotów prawnych;
- 11) współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków
- 12) współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego
- 13) współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi;
- 14) współpraca z diecezją w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

6.4.3. INSTRUMENTY FINANSOWE:

- 1) dotacje;
- 2) subwencje;
- 3) dofinansowania;
- 4) nagrody;
- 5) zachęty finansowe;
- 6) zbiórki społeczne;
- 7) programy operacyjne uwzględniające finansowanie z funduszy Wspólnoty Europejskiej.

6.4.4. INSTRUMENTY SPOŁECZNE:

- 1) pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
- 2) edukacja kulturowa;
- 3) informacja nt. znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy;
- 4) współdziałanie z organizacjami społecznymi;

6.4.5. INSTRUMENTY KONTROLNE:

- 1) monitoring stanu środowiska kulturowego.

- 2) aktualizacja bazy danych geodezji i gospodarki gruntami, infrastruktury technicznej, stanu zagospodarowania przestrzennego gminy, stanów technicznych obiektów zabytkowych, poziomu bezrobocia;